

Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” Arad

Școala Doctorală Interdisciplinară

TEZĂ DE DOCTORAT

**LAZĂR IACOB ȘI OPERA SA CANONICO-JURIDICĂ. O EVALUARE
CANONICO-JURIDICĂ A CONTRIBUȚIEI SALE LA DEZVOLTAREA
DREPTULUI BISERICESC**

REZUMAT

COORDONATOR

PR.PROF.UNIV.DR. CONSTANTIN RUS

Student Doctorand

PR.TUDOR BUDEANU

ARAD 2020

CUPRINS

INTRODUCERE

1. Motivarea alegerii temei și relevanța în actualitate.....	p. 7.
2. Stadiul actual al cercetării	p. 8.
3. Scopul, planul și limitele cercetării.....	p. 12.
4. Metodologia și rezultatele cercetării.....	p. 16.
5. Dificultăți întâmpinate	p. 19.

CAPITOLUL I. Repere bio-bibliografice. Viața și opera profesorului Lazăr Iacob

1.1. Viața și activitatea lui Lazăr Iacob	p. 20.
1.1.2. Lazăr Iacob și activitatea sa în cadrul Institutul Teologic Arad.....	p. 21.
1.1.3. Lazăr Iacob și colaborarea sa cu ziarul Biserica și Școala.....	p. 27.
1.1.4. Probleme de drept bisericesc abordate de Lazăr Iacob în ziarul Biserica și Școala	p.38.
1.1.5. Lupta pentru realizarea Unirii de la 1918. Activitatea politică pentru crearea unui climat favorabil realizării idealului național și a păstrării României Mari în cadrul granițelor trasate la Trianon.....	p. 43.
1.1.6. Activitatea profesorală în cadrul Facultății de drept Oradea și a Academiei Ferdinand din Cluj.....	p. 51.
1.1.6.1. Incidente disciplinare	p. 52.
1.1.7. Decanatul	p. 61.
1.1.8. Director al Căminului Facultății de Drept. Activități administrative...	p. 65.
1.1.9. Colaborarea lui Lazăr Iacob cu Casa Națională Bihor	p. 67.
1.1.10. Activitatea în cadrul Universității Ferdinand din Cluj și Facultatea de Teologie din București.....	p. 71.
1.2 Opera profesorului Lazăr Iacob.....	p. 80.
1.2.1. Lista cronologică a lucrărilor.....	p. 80.
1.2.2. Scurtă prezentare cronologică a principalelor lucrări.....	p. 81.

1.2.2.1. Lucrări apărute în perioada când a activat ca profesor la catedra de drept bisericesc de la Institutul Teologic Arad.....p. 83.

1.2.2.2. Lucrări apărute în perioada când a activat ca profesor la catedra de drept bisericesc de la Academia de Drept din Oradea.....p. 84.

1.2.2.3. Lucrări apărute în perioada când a activat ca profesor la catedra de drept bisericesc la Facultate de Drept din Cluj.....p. 86.

1.2.2.4. Lucrări apărute în perioada când a activat ca profesor la catedra de drept bisericesc la Facultatea de Teologie din București.....p. 88.

1.2.2.5. Lucrări apărute în presa și revistele vremii.....p. 90.

CAPITOLUL AL II-LEA. Știința academică a dreptului bisericesc și proiectul de reformă al învățământului teologic în cadrul Institutului Teologic din Arad, în gândirea canonistului Lazăr Iacob

2.1. Evoluția dreptului canonic românesc începând cu secolul al XIX-lea.....p. 93.

2.2. Reprezentanți de seamă ai dreptului bisericesc românesc din secolul XIX-lea și prima jumătate a secolului XX.....p. 94.

2.3. Proiectul de reformă al învățământului teologic în cadrul Institutului Teologic din Arad, în gândirea canonistului Lazăr Iacob.....p. 100.

2.3.1. Conjunctura istorică premergătoare propunerii de reformăp.101.

2.3.2. Legea lui Apponyi și caracterul ei antiromânesc.....p. 102.

2.3.3. Episcopii ortodocși din Ungaria și Transilvania împotriva legii apponiene.....p. 105.

2.3.4. Propuneri de reformă.....p. 107.

2.3.5. Identificarea problemelor organizatorice.....p. 113.

2.3.6. Remedii posibile adaptate după scopul învățământului teologic..p. 120.

2.3.7. Vocația preoțească, imperativ esențial pentru slujire în viziunea canonică a lui Lazăr Iacob.....p. 121.

2.3.8. Cultura studenților trebuie să fie în mod necesar una eclezială..p. 122.

2.3.9. Necesitatea culturii teologice.....p. 125.

2.3.10. Necesitatea planului de învățământ pentru o teologie competitivă.....	p. 126.
2.3.11. Calificarea învățătoarească, din perspectiva reformei lui Lazăr Iacob. Considerații și critici constructive.....	p. 146.
2.3.12. Formarea caracterului preoțesc, unul din imperativele fundamentale ale reformei.....	p. 152.

CAPITOLUL AL III- LEA . Probleme de drept canonic în opera lui Lazăr Iacob

3.1. Disciplina bisericească și laică.....	p. 158.
3.2. Problema recăsătoririi clerului.....	p. 162.
3.3. Studii anterioare ce vizează recăsătorirea clerului.....	p. 163.
3.4. Căsătoria în lumina Sfintei Scripturi	p. 169.
3.5. Textele pauline și a doua căsătorie. Poruncă și recomandare.....	p. 174.
3.6. Dreptul bisericesc și a doua căsătorie a clerului.....	p. 179.
3.7. Dreptul matrimonial și starea civilă a clerului în prevederile sinodului Trulan	p. 184.
3.8. Argumente în favoarea revizuirii canoanelor disciplinare, în gândirea lui Lazăr Iacob.....	p. 188.

CAPITOLUL AL IV-LEA. Biserica Ortodoxă Română și Dreptul Bisericesc după Marea Unire. Concordatul cu Vaticanul în viziunea canonică a profesorului Lazăr Iacob

4.1. Introducere în problematica concordatelor. Premisele semnării Concordatului	p. 199.
4.2. Politica Scaunului Papal și rolul concordatelor în istoria postbelică.....	p. 208.
4.3. Principiile diplomației papale în anii de după primul război mondial în opinia părintelui profesor Lazăr Iacob.....	p. 213.
4.3.1. Pacea ca principiu politic în viziunea Vaticanului.....	p. 214.

4.3.2. Denunțarea comunismului ca factor de perturbare a ordinii sociale, linie directoare în politica Vaticanului.....	p. 218.
4.4. Politica externă a Vaticanului: demersuri diplomatice subtile pentru recâștigarea suveranității politice.....	p. 223.
4.4.1. Întărirea politicii externe a Vaticanului. Concordatele ca expresie a suveranității Scaunului papal.....	p. 227.
4.4.2. Demersuri pentru obținerea suveranității politice reale. Acordurile Lateran.....	p. 228.
4.5. Probleme politico-religioase în România reîntregită identificate de profesorul Lazăr Iacob. Primii pași spre semnarea Concordatului.....	p. 230.
4.6. Concordat sau lege de funcționare : dileme politico- juridice.....	p. 238.
4.7. Proiectul de concordat în presa bisericească din Arad.....	p. 240.
4.8. Tratatul dintre 1924-1926 sau al doilea proiect de concordat.....	p. 243.
4.9. Vasile Goldiș și rolul său în semnarea concordatului.....	p. 248.
4.10. Românii din Ardeal manifestă împotriva concordatului și cer denunțarea lui.....	p. 254.

CAPITOLUL AL V-LEA. Probleme juridice canonice în opera lui Lazăr Iacob. Dreptul de patronat și raportul cu suveranitatea Statului

5. 1. Aspecte canonice istorice referitoare la statusul catolic din Ardeal.....	p. 263.
5. 2. Patronatul suprem în viziune catolică.....	p. 266.
5. 3. Legația apostolică, regalitatea apostolică și dreptul de patronat.....	p. 274.
5. 4. Tripartitul lui Werbőczy punct de sprijin pentru legitimitatea utilizării titlului de rege apostolic și a exercitării patronatului suprem.....	p. 278.
5.5. Problematika patronatului suprem în România.....	p. 289.
5.6. Egalitatea cultelor în fața legii și exercitarea dreptului de patronat suprem de către stat în viziunea canonică a lui Lazăr Iacob.....	p. 292.
5.7. Concordatul cu Vaticanul și dreptul de patronat.....	p. 296.
5.8. Acordul cu Roma.....	p. 302.

CAPITOLUL AL VI-LEA. Raportul dintre Biserică și Stat în gândirea profesorului Lazăr Iacob

6.1. Dreptul Bisericesc din cadrul facultăților de drept și rolul acestei discipline pentru reglementarea raportului dintre stat și biserică.....	p. 304.
6.1.1. Dreptul bisericesc și locul său în cadrul dreptului civil. Importanța acestei discipline pentru definirea raportului între stat și biserică.....	p. 306.
6.2. Statul și rolul său în viața cultelor religioase din perspectiva dreptului bisericesc în gândirea canonică a profesorului Lazăr Iacob.....	p. 312.
6.2.1. Exercițarea dreptului de stat în raport cu cultele religioase.....	p. 319.
6.2.2. Biserica dominantă în cadrul statului de drept.....	p. 322.
6.3. Raportul Biserică și Stat în apus.....	p. 326.
6.4. Situația Bisericii Ortodoxe ca Biserică dominantă, în analiza lui Lazăr Iacob.....	p. 329.
6.5. Biserica dominantă și egala îndreptățire a cultelor în controversa patrimonială. Statul și dreptul de patronat.....	p. 339.
6.6. Importanța operei lui Lazăr Iacob la sistematizarea dreptului bisericesc.....	p. 347.
Concluzii	p. 355.
Bibliografie	p. 376.
ANEXE	p. 391.

Tema studiată în cadrul tezei de doctorat, se intitulează „*Lazăr Iacob și opera sa canonic-juridică. O evaluare canonic-juridică a contribuției sale la dezvoltarea dreptului bisericesc*” și se încadrează în sfera studiilor de drept canonic-juridic și istoric, ceea ce oferă posibilitatea unei abordări interdisciplinare, subiectul ales fiind o adevărată provocare, deoarece multe din aspectele menționate în lucrare cu referire la opera canonică a profesorului Lazăr Iacob, au avut nevoie de un studiu atent al documentelor de arhivă, precum și studiul unor lucrări și teme de cercetare din domeniul dreptului bisericesc și a dreptului civil, publicate la sfârșitul secolului XIX-lea și începutul secolului XX. Am întâmpinat anumite dificultăți la recuperarea lucrărilor unor juriști și canoniști maghiari, citați de Lazăr Iacob în opera sa, nume de referință în lumea dreptului constituțional și a dreptului bisericesc, care au publicat lucrări referitoare la legătura dintre stat și biserică în Ungaria, temă deosebit de importantă pentru stabilirea dreptului de patronat suprem în România de după Unire.

Istoria Transilvaniei începutului de secol XX, Marea Unire, recuperarea culturală a Ardealului, stabilirea raportului juridic dintre Stat și Biserică, a raporturilor cu Biserica Catolică și în special cu catolicii maghiari care manifestau împotriva statului de drept, au fost teme centrale de cercetare în opera lui Lazăr Iacob, lucrările sale fiind unice din perspectiva abordării. Deși există numeroși autori care au avut preocupări asemănătoare, unii dintre ei prezentați în lucrarea de față, Lazăr Iacob se diferențiază prin amprenta teologică pe care o imprimă operei sale.

Temele studiate de profesorul de drept canonic Lazăr Iacob, rămân unice din perspectiva dreptului bisericesc comparat, autorul dovedind o erudiție excepțională atât în cunoașterea dreptului canonic ortodox și catolic, dar și în cunoașterea temeinică a dreptului civil, ceea ce a permis elaborarea unor lucrări pertinente de analiză istorică, canonică și juridică, a problemelor Bisericii Ortodoxe și a Statului Român. Lucrările sale au fost întotdeauna lucrări incomode, atât pentru clientelismul politic de după Unire, cât mai ales pentru regimul comunist, ceea ce a făcut, ca atât persoana cât și opera sa să fie lăsate uitării colective. Puțini autori s-au încumetat în perioada comunistă să scrie câteva rânduri despre Lazăr Iacob, rânduri care au făcut mențiuni elogioase la opera și viața lui, dar fără o analiză minuțioasă. Pe lângă importanța teologică a operei sale, în ceea ce privește dreptul bisericesc, opera sa este opera unui mărturisitor al credinței, care scrie de fapt istoria, parcurgând prin implicare directă, cele mai importante momente ale secolului XX: reformele lui Apponyi, primul război mondial, Marea Unire la care a participat direct ca delegat al Aradului, Reforma Agrară, prima Constituție, Concordatul cu Vaticanul, Acordul cu Roma, Legea Cultelor, al doilea război mondial,

instalarea comunismului și distrugerea morală a Statului de Drept, pentru care a luptat cu întreaga sa ființă. Consider că opera lui Lazăr Iacob merită atenția cuvenită și redescoperirea vieții și a subiectelor tratate de el cu atât de multă pasiune sunt un real sprijin pentru dezvoltarea dreptului bisericesc, mai ales în actuala conjunctură a postmodernității când se încearcă ruperea legăturii cu tradițiile și trecutul dar și cu încercările mediei ostile de a minimaliza până la dispariție, rolul avut de Biserica Ortodoxă Română în cadrul istoriei și culturii neamului românesc.

În cadrul teologiei noastre românești au existat câțiva autori care au scris despre viața și opera lui Lazăr Iacob, cele mai multe dintre ele fiind evocări datorate fie celebrării Marii Uniri, fie serbării centenarului Facultății de Teologie din București, fie cu ocazia centenarului nașterii sale. Scrierile sunt bine documentate și de un real folos pentru studiul de față, conținând informații valoroase referitoare la titlurile operei lui Lazăr Iacob, a datelor biografice și a modului în care Lazăr Iacob a știut să păstreze gândirea teologică ortodoxă în spațiul laic al Facultăților de drept.

Între autorii care au scris despre viața și opera lui Lazăr Iacob, amintesc în primul rând autorii care au fost apropiați lui Lazăr Iacob, foști colegi și colaboratori. Prima mențiune a profesorului Lazăr Iacob și a bucuriei numirii sale la Facultatea de Teologie din Arad, îi revine prietenului și colaboratorului său din cadrul acestei facultăți Teodor Botiș, cel care a și încurajat multe din demersurile făcute de Lazăr Iacob pentru realizarea reformei învățământului teologic arădean. Teodor Botiș îl menționează în lucrarea sa „Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad” lucrare ce apare la Arad în anul 1922 (p.656-657), anul în care Lazăr Iacob era deja transferat la Academia de Drept din Oradea.

Primul studiu referitor la opera lui Lazăr Iacob aparține canonistului Valerian Șesan, profesor de drept bisericesc la Facultatea de Teologie din Cernăuți, discipol al profesorului Clementie Popovici, cel care a coordonat activitatea studiilor doctorale și lui Lazăr Iacob, om de o profundă erudiție, menționează elogios activitatea și personalitatea colegului său Lazăr Iacob, în studiul „dr. Lazăr Iacob profesor de drept bisericesc la Facultatea de Teologie București”, studiu apărut în revista *Candela* din Cernăuți, în anul 1938 (p. 394-401), în care menționează câteva din importantele studii realizate de Lazăr Iacob încercând o grupare a acestora pe criteriul temelor abordate, astfel: „*Toate lucrările din acest ciclu formează un lanț bine încheiat care începe cu „Regimul cultelor”, așa zicând prologul, și care sfârșește cu „Natura juridică a patronatului suprem”, epilogul al acestui ciclu, pe când „Biserica*

Dominantă” este punctul culminant, aducând la expresie scopul principal al întregii acțiuni de apărare a prestigiului Bisericii Ortodoxe dominante în Statul Român să elucideze problema confesională atât în lumina legilor statului român cât și a canoanelor Bisericii ortodoxe”, fiind prima evaluare competentă a operei lui Lazăr Iacob.

Liviu Stan, publică în anul 1971 în numărul 3-4 al revistei Studii Teologice un studiu intitulat „Contribuții și poziții ale teologilor români în probleme de drept bisericesc”, (p. 591-592) în care menționează opera principală a lui Lazăr Iacob, dar și faptul că a reprezentat „*aceeași orientare canonică înaintată ca și contemporanii săi, Nicolae Bălan și Nicolae Popovici*”, făcând mențiunea că opera lui Lazăr Iacob este scrisă în spirit critic și dialectic juridic. Liviu Stan afirmă contribuția esențială avută de Lazăr Iacob pentru dezvoltarea dreptului bisericesc. Considerațiile alese avute față de Lazăr Iacob au fost menționate și în necrologul acestuia publicat în revista „Biserica Ortodoxă Română”, numărul 4-5 din 1952, paginile 255-260 cu titlul *Necrolog: Profesorul Iacob Lazăr*.

Academicianul Caius Iacob, fiul profesorului Lazăr Iacob, evocă viața părintelui său în articolul „Răsfoind paginile ziarului „Românul“ din Arad” publicat în revista „Biserica Ortodoxă Română”, numărul 9-12 din anul 1979 (p. 1232-1236) în care amintește despre lupta pentru marea unire și despre articolele publicare atunci de către Lazăr Iacob în ziarul Românul.

Iorgu Ivan, într-un studiu apărut în anul 1981 în numărul omagial al revistei *Studii Teologice* dedicat centenarului Facultății de Teologie din București, menționează personalitatea și opera profesorului Lazăr Iacob, în cadrul studiului „Catedra de Drept Bisericesc la Institutul Teologic din București”(p. 591-592) în care menționează câteva date referitoare la biografia și opera profesorului Lazăr Iacob la catedra căruia a fost timp de 10 ani asistent. În acest studiu nu sunt menționate toate lucrările lui Lazăr Iacob, dar sunt menționate cele mai importante cu referire la raporturile dintre Stat și Biserică și cele referitoare la relațiile cu Biserica Catolică, incluzând și Concordatul cu Vaticanul. Iorgu Ivan relevă în acest studiu, importanța operei lui Lazăr Iacob, pentru demascarea greșelilor „*la care s-au pretat regimurile politice anterioare, din rea credință sau din necunoașterea Codex-ului canonic Romano Catholic*”, subliniind opera riguros științifică a profesorului scrisă în contextul extrem de dificil a anilor de după unire, pentru apărarea drepturilor Bisericii Ortodoxe Române.

Studiul menționat nu a cuprins opera integrală a lui Lazăr Iacob motiv pentru care la împlinirea a o sută de ani de la nașterea lui, Iorgu Ivan va publica un articol în Biserica Ortodoxă Română nr. 7-8 din anul 1985, intitulat „Aniversări, evocări, profesor dr. Lazăr

Iacob 1884-1951”, în care va relua în întregime lista tuturor lucrărilor ce aparțin lui Lazăr Iacob în ordine cronologică. Pe lângă lucrările cunoscute, Iorgu Ivan menționează aici și o lucrare care a trecut neobservată, „Bihorul strajă la hotare” scrisă alături de Teodor Neș și Ștefan Mărcuș, în care Lazăr Iacob în calitate sa de președinte a Casei Naționale Bihor, solicită participarea la o demonstrație antirevizionistă. Iorgu Ivan menționează referitor la această lucrare că Lazăr Iacob a scris prefața, însă lucrarea mai cuprinde încă două articole și corespondența dintre Lazăr Iacob și instituțiile Statului.

Ioan Pogană, menționează câteva amănunte biografice referitoare la viața și opera lui Lazăr Iacob în studiul „ prof. dr. Lazăr Iacob 1884-1951”, publicat în revista Mitropolia Banatului în anul 1982, numărul 1-2 (p. 689-691).

În anul 1984, cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la nașterea lui Lazăr Iacob, profesorul Mihai Bulacu, scrie un articol în care menționează opera, viața și contribuția avută în lupta pentru Biserica Ortodoxă Română. Informațiile oferite de Mihai Bulacu sunt foarte prețioase deoarece vin din partea unui coleg, fiind alături de Lazăr Iacob la Academia Teologică din Oradea în perioada 1926-1929, perioadă în care Lazăr Iacob era profesor la Facultatea de Drept din Oradea și paralel la Academia Teologică, iar apoi între anii 1936-1948 colegi la Institutul Teologic din București, unde Mihai Bulacu preda catehetica și omiletica. Studiul este valoros și prin accentuarea vieții de mare patriot a lui Lazăr Iacob, omul ce a fost alături de Biserica sa în cele mai importante momente ale istoriei.

Părintele Vasile Crăciun, scrie un articol despre activitatea lui Lazăr Iacob în „Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic”, Oradea 1984 (p.94-96)

Părintele Vasile Coman, publică tot în anul 1984, un articol în numărul 21-25 din Telegraful Român, cu titlul „Din activitatea profesorului dr. Lazăr Iacob la Oradea”.

Ioan Floca, profesor la catedra de drept de la Facultatea de Teologie din Sibiu, evocă activitatea lui Lazăr Iacob și contribuția sa adusă dreptului bisericesc în articolul „Profesorul Lazăr Iacob” în Telegraful Român, din anul 1991, numărul 33-34 (p.6-7).

Irimie Marga, conferențiar universitar al catedrei de drept canonic la Facultatea de teologie din Sibiu, evocă viața și activitatea profesorului Lazăr Iacob în studiul intitulat „Pr. Prof. univ. Dr. Lazăr Iacob (1884 – 1951)” publicat în volumul *Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea. 70 de ani de la înființare* (p. 38 – 42). Studiul apare la Oradea în anul 1995 și vine cu câteva precizări valoroase asupra activității profesorului ca „membru

fondator al „Reuniunii învățătorilor din Arad“, unde a apărut cu dârzenie școlile confesionale din județele limitrofe, editând și revista cu același titlu, la care a fost colaborator statornic”.

Mircea Păcurariu, îl menționează pe Lazăr Iacob în lucrarea sa „Dicționarul Teologilor români” lucrare apărută în anul 2002 la Editura Enciclopedică, constituind un valoros material istoric pentru orice teolog sau istoric. Îl menționează pe profesorul Lazăr Iacob cu date istorice precise, alături de opera sa redată în ordine cronologică (p. 217-218)

Pavel Vesa, preocupat de istoria Aradului îl menționează pe Lazăr Iacob în lucrarea „Clerici cărturari arădeni de altădată”, ce apare la Arad 2008 (p.359-363), fiind un studiu istoric cu documentare arhivistică, ce menționează câteva amănunte importante din viața lui Lazăr Iacob: cea de deputat și senator în parlamentul României, de editor al revistei „Reuniunea învățătorilor” și mențiunea asupra pseudonimului „li ” utilizat în ziarul „Românul”, din anul 1918, datorită greutăților politice ale momentului.

Răzvan Mihai Neagu, doctor în istorie, publică un studiu interesant intitulat „Studenți din comitatul Bihor la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți 1875-1918” în rândurile căruia este menționat și Lazăr Iacob alături de alți bihoreni deveniți ulterior profesori la Arad ca Teodor Botiș și Gheorghe Ciuhandu. Studiul este valoros din punctul de vedere al datelor istorice furnizate și a bibliografiei bazate pe ziarele vremii.

Florentina Chirodea, scrie o valoroasă lucrare de doctorat intitulată „Învățământul superior la granița de vest a României Mari – Academia de Drept din Oradea 1919-1934” apărută la Oradea în anul 2011. Studiul este foarte bine documentat istoric în ceea ce privește activitatea profesorului Lazăr Iacob în cadrul Facultății de Drept de la Oradea, cu informații extrem de utile pentru această perioadă. Fiind un studiu istoric se rezumă doar la acest aspect al activității profesorului Lazăr Iacob.

Sebastian Ghiurcuța, a scris un studiu interesant și bine informat despre activitatea din perioada activității profesorului Lazăr Iacob la Oradea, cu titlul „Activitatea orădeană a profesorului Lazăr Iacob”, publicat în mediul on line la adresa: <http://istorielocala.ro/index>, Luni, 24 Septembrie 2012 . Studiul vine cu precizări detaliate asupra activității academice din cadrul Academiei de Drept din Oradea, precum a activității sale legate de Casa Națională, unde Lazăr Iacob a avut o bogată activitate culturală.

Toate aceste lucrări menționate conțin date și repere bio-bibliografice importante și referiri la opera lui Lazăr Iacob. În studiul meu am reușit pe lângă datele menționate de cei care

au studiat viața și opera lui Lazăr Iacob să adaug informații importante din fondurile de arhivă studiate, oferind un reper mai complet a vieții și operei profesorului Lazăr Iacob. Nici una din studiile amintite nu tratează pe larg opera canonică-juridică elaborată de Lazăr Iacob, în acest sens studiul pe care îl realizez va fi primul. Subiectul referitor la opera și viața lui Lazăr Iacob nu este epuizat prin această teză, deoarece voi păstra limitele cercetării și voi aborda doar opera sa canonic-juridică. Viața lui Lazăr Iacob cuprinde însă multe momente ce ar pute fi studiate în detaliu: colaborarea sa cu Frăția Ortodoxă, cu Reuniunea învățătorilor din Arad, activitatea din cadrul Casei Naționale Bihor sau activitatea din cadrul mandatului său de senator. Toate aceste momente din viața sa pot fi studii ulterioare, care cu siguranță vor îmbogăți imaginea celui ce a fost părintele profesor Lazăr Iacob, sau cum semna singur în toate lucrările sale, dr. Lazăr Iacob.

Pe lângă dorința de a reintroduce opera lui Lazăr Iacob în rândul teologiei contemporane, am ales tema aceasta și dintr-un motiv misionar. În această perioadă a istoriei caracterizată de ideologiile postmodernității ce configurează lumea în care trăim, se înregistrează un alarmant proces de deznaționalizare și nivelare culturală, omul fiind îndemnat prin toate mijloacele tehnologiei moderne, să se reinventeze, să rescrie din diferite perspective întreaga zestre culturală și istorică, pentru a descoperi adevărul integral sau holistic.

De cele mai multe ori rămânem pasivi la acest mod de abordare, asistând neputincioși la dezgolirea de sens a întregii noastre culturi, la desacralizarea vieții spirituale, care rămâne în afara vieții ecleziale, dezvoltându-se izolat și adeseori împotriva credinței creștine. Dărâmarea vechilor structuri, sau *dezagregarea* acestora, termen preferat de gândirea modernă, propune și construirea unui nou început, din care nu ne putem sustrage, deoarece întreaga gândire modernă propune o abordare la universului și a omului din perspectiva întregului, din care fiecare individ face parte până la identificare.

Având în vedere aceste aspecte, devenite interfețe culturale nefericite și distructive la adresa neamului românesc și a credinței creștine, este imperios necesară redescoperirea trecutului și a gândirii teologice autentice, care oferă modalități corecte de abordare a problematicii omului în întreaga lui complexitate. În condițiile în care valorile naționale sunt minimalizate până la dispariție, considerându-se pe nedrept că neamul românesc nu a avut și nu are valori demne de luat în considerare, că Biserica Ortodoxă Română nu a reușit să se identifice în istorie cu nevoile spirituale și culturale ale neamului, prezentarea vieții și operei marilor personalități a neamului românesc devin datorie de onoare pentru fiecare român.

Institutul teologic–pedagogic din Arad, prin profesorii și studenții care au depus eforturi considerabile pentru depășirea barierei culturale impuse de maghiari, a devenit locul providențial al dăinuirii și dezvoltării culturii și limbii române, dar și locul istoric al promovării idealului unității naționale, prin oamenii de o incontestabilă valoare morală și culturală care prin activitatea lor jurnalistică și de la catedră, au reușit crearea unui climat favorabil marilor schimbări de la începutul secolului XX. Din cadrul acestei instituții a făcut parte și Lazăr Iacob, omul care a militat pentru unitatea națională a tuturor românilor, pentru unitatea învățământului teologic pe întreg cuprinsul mitropoliei și pentru dezvoltarea continuă a culturii preoților slujitori.

Lazăr Iacob a fost unul dintre marii teologi români, cu reale contribuții la dezvoltarea dreptului bisericesc, disciplină care l-a consacrat în lumea academică, a istoriei bisericii universale și a istoriei dreptului român, disciplină predată la Facultatea de drept din Oradea și Cluj. Deși a avut o carieră academică de prestigiu și o bogată activitate culturală, Lazăr Iacob este din păcate puțin cunoscut publicului larg, deși pe lângă activitatea sa academică și culturală a fost unul din participanții la evenimentele ce au generat unirea de la 1 Decembrie 1918 având contribuții însemnate în soluționarea problemelor administrative și juridice ce au frământat România Reîntregită. Astfel va analiza din perspectiva dreptului bisericesc, problema *patronatului suprem*, printr-o lucrare de referință în această temă de cercetare, fiind până azi singurul canonist român, cu un studiu de acest fel, în care demonstrează prin analiza istorică, canonică și a dreptului civil maghiar, că dreptul de patronat suprem revine după unire regelui României, drept refuzat categoric de maghiarii din Transilvania, în virtutea unor legi medievale ce nu puteau corespunde exigențelor unui stat modern. Problemele interconfesionale din Transilvania, adâncite de Marea Unire, au fost permanent în atenția marelui profesor, care va aborda în lucrările sale problema semnării Concordatului cu Vaticanul, unde va aduce argumente pertinente, obținute prin analizarea canonică și de drept civil și internațional a textului emis de Vatican, în favoarea statului român, cerând denunțarea Concordatului și arătând pericolul ascuns în articolele lui la adresa Bisericii naționale și a securității statului de drept.

În urma semnării de către Statul Român a Concordatului cu Vaticanul și a Acordului cu Roma, va încerca să informeze opinia publică din România asupra nerespectării prevederilor constituționale cu referire la situația Bisericii Ortodoxe Române de după unire și care defineau Biserica Ortodoxă ca fiind *națională și dominantă* cu explicații clare asupra raportului dintre stat și biserică și asupra privilegiilor neconstituționale și nedrepte acordate bisericii catolice

prin semnarea acestui document. Va atrage atenția factorilor de decizie că în urma semnării Concordatului, Biserica Greco catolică, care era menționată în Constituție ca biserică națională alături de Biserica Ortodoxă, a ajuns un cult ca orice alt cult, enumerat printre riturile catolice, ceea ce era un pericol real pentru păstrarea ființei naționale, Biserica unită devenind vârful de lance a catolicismului din România.

Teolog extrem de exigent în studiu și publicații, Lazăr Iacob este capabil să desfășoare muncă de pionierat în studiile de drept canonic, disciplină în care excela și la catedra căreia era aplaudat de studenți, datorită metodelor noi de cercetare și predare, urmărind în demersul său didactic, nu acumularea de informații ci înțelegerea acestora. Dorea formarea unor teologi cu gândire autonomă, profundă, capabili să înțeleagă marile prefaceri sociale și culturale ale momentului, fără limitarea oferită de cultura de molitfelnic, așa cum definea adeseori lipsa de cultură teologică.

Va scrie un curs de *drept bisericesc*, destinat predării în cadrul facultăților de drept, atât de necesar în opinia sa, pentru formarea viitorilor avocați, care în practica din cabinete se vor întâlni cu diverse probleme bisericești și care trebuiau soluționate corect și fără părtinire. A elaborat împreună cu colegii de la Academia de drept din Oradea în timpul decanatului său statutul de funcționare a acestei instituții, ocupându-se intens și de întărirea disciplinei academice. Fiind puternic ancorat în realitățile istorice pe care le traversa, era capabil să ofere răspuns la provocările timpului său. Răspunsurile oferite de Lazăr Iacob la multiplele probleme cu care Biserica și țara se confruntau în anii de după Marea Unire, vor fi mereu clare și perfect aplicabile, deoarece veneau din partea unui specialist de excepție, care în opera sa canonică avea o exprimare clară, fără echivoc, căutând întotdeauna soluții simple și mai ales corecte din punct de vedere canonic sau legal. Avea o gândire clară, formulările sale fiind concise și aproape matematic gândite, ceea ce face ca opera sa să fie una de excepție.

Întreaga sa operă canonică, juridică și istorică este abordată cu fermitate și curaj, ceea ce impune un respect deosebit cititorului, autorul încadrându-se din această perspectivă în rândul mărturisitorilor credinței. Calitățile sale intelectuale dobândite în urma anilor de studiu se îngemănează cu calitățile sale spirituale, fiind un om simplu dar nu simplist, cu o viață materială modestă, un prieten și camarad desăvârșit, așa cum a fost caracterizat de foștii colaboratori de la Facultatea de Teologie din Arad, Facultatea de Drept din Oradea, Facultatea de Drept din Cluj, Facultatea de Teologie din București, precum și colegii de la redacțiile diferitelor publicații sau asociații culturale, unde Lazăr Iacob a activat cu succes deplin.

Având în vedere aceste scurte considerații ce vizează viața și opera lui, teza pe care doresc să o prezint va fi și un omagiu adus marelui profesor. Voi încerca să nu transform teza de doctorat într-o simplă monografie, deși nu există nici o lucrare mai amplă, care să trateze cu atenție meritată viața și opera profesorului, ci voi încerca să mă axez mai mult pe opera sa canonic-juridică și istorică în cadrul căroro Lazăr Iacob dezbate probleme extrem de importante pentru teologia și istoria noastră românească. Într-un context istoric și politic nefavorabil, cu multe provocări, Lazăr Iacob găsește echilibrul, curajul și puterea de a rezolva probleme arzătoare fiind un vizionar al timpului său, oferind un exemplu de abordare teologică valabil până în prezent.

Idealurile sale cu referire la o teologie liberă și asumată, care să răspundă timpului pe care îl traversează Biserica, precum și dezvoltarea unei pedagogii proprii care să se adreseze omului modern, capabilă să insuflă teologilor setea de cunoaștere, cuprinde și administrarea Facultăților de Teologie în așa fel încât să devină din instituție, *acasă*. Aceste idei călăuzitoare dezvoltate în opera sa, pot să devină exemple pentru o teologie vie, puternic ancorată în prezent, dar atentă la valoarea trecutului și perspectiva viitorului.

Lucrarea va fi structurată în șase capitole, din care capitolul I va cuprinde viața și cronologia lucrărilor lui Lazăr Iacob, urmând ca celelalte cinci capitole să trateze prin analiză și comparație cele mai importante subiecte din opera lui Lazăr Iacob tratate în opera sa canonic-juridică. Temele abordate au fost expuse în ordinea apariției, respectând cronologia, dar și tematic în cadrul capitolului al VI-lea, în care se va aborda raportul dintre Biserică și Stat, în viziunea canonică a profesorului. În metoda de cercetare am apelat acolo unde am considerat necesar pentru argumentare, la bibliografia indicată și utilizată chiar de autor, unele aparținând unor canoniști maghiari onești, care prin operele lor vin să întărească justetea gândirii canonice a lui Lazăr Iacob. Traducerile din limba maghiară îmi aparțin. Tot în cadrul bibliografiei selective, am încercat ca în cadrul argumentărilor ce vizează unele păreri ale autorului Lazăr Iacob, să apelez la scriitori bisericești, istorici și juriști cu precădere din Ardeal, deoarece ei au cunoscut mai bine prin preocupări și trăiri, problema confesională și legătura tensionată dintre cultele din Ardeal. Nimeni nu putea cunoaște problema autonomiei bisericești în Biserica Ortodoxă din Ardeal, ca acei oameni care au experimentat-o, printre care se numără la loc de cinste pe lângă ierarhii Andrei Șaguna și Nicolae Bălan și preotul profesor Lazăr Iacob.

Am limitat cercetarea la studiul operei canonice și juridice, adică subiectele de drept bisericesc, care au și fost de departe pasiunea marelui profesor și am amintit datorită importanței unor evenimente, scrierile sale istorice și politice. Nu am abordat decât ca și cronologie a vieții sale, activitatea sa din cadrul Casei Naționale Bihor, unde a avut o contribuție considerabilă pentru promovarea culturii și limbii române, într-o perioadă de redescoperire a identității noastre românești. Acest subiect va fi un posibil studiu ulterior.

Prin studiul de față, doresc să aduc în atenția teologilor și credincioșilor bisericii noastre, personalitatea și opera unui profesor cu reale contribuții la dezvoltarea teologiei românești și în special a dreptului bisericesc, disciplină căreia și-a dedicat întreaga viață. Așa cum am menționat încă din titlul studiului, mă voi ocupa în special de opera canonic-juridică a profesorului Lazăr Iacob, cu o parte introductivă ce se va referi la viața și activitatea sa în diferitele centre universitare, voi trece apoi în revistă activitatea sa jurnalistică și voi menționa în special articolele care au avut un rol determinant în mobilizarea spiritului românesc în realizarea mării uniri, și păstrarea unității teritoriale, împotriva revizionismului maghiar. În acest capitol voi utiliza *metoda istorică de cercetare*, stabilirea cronologică a evenimentelor și studiul documentelor din fondurile arhivistice, fiind o prioritate în stabilirea exactă a evenimentelor.

Carierea universitară a profesorului a fost una de excepție, calitățile sale organizatorice fiind recunoscute de cele mai înalte foruri academice, fiind ales din acest considerent delegat în senatul universitar din București. Din acest motiv, voi încerca să prezint câteva aspecte referitoare la modul în care Lazăr Iacob putea soluționa cele mai diverse probleme administrative, probleme ivite mai ales în timpul decanatului său de la Facultatea de drept din Oradea. Toate demersurile inițiate de Lazăr Iacob pentru soluționarea diferitelor probleme, în special cele legate de completarea catedrelor, a disciplinei academice, a participării la viața externă a Facultății prin prezența profesorilor la diferitele activități organizate fie de Prefectură sau Primărie, fie de Episcopie, au avut întotdeauna finalul așteptat, deoarece ordinea și disciplina sa, aducea determinarea necesară celor din jur. În descrierea problemelor administrative voi utiliza de asemenea date obținute preponderent din fondurile de arhivă, *metoda de cercetare fiind cea istorică*.

În analiza operei canonice juridice a profesorului, voi încerca să păstrez atât modul clar și concis utilizat de el în expunere, cât și limbajul juridic utilizat, chiar dacă astăzi unele cuvinte nu mai sunt utilizate în limbajul curent. Astfel în analiza problemelor ivite în jurul

exercitării dreptului de patronat suprem, voi utiliza frecvent *metoda de comparare a textului*, cu textul citat de autor din opera unor canoniști și juriști maghiari, (traduse din limba maghiară de autor), cu textul original, acolo unde voi considera necesar, pentru a oferi o perspectivă mai amplă asupra acestei problematice și pentru a înlătura orice dubiu asupra veridicității celor enunțate de autor.

Problema patronatului suprem și a drepturilor de supremă inspecție și control ce aparțineau de drept statului român se răsfrângeau logic și legal și asupra noului teritoriu ce a aderat la Coroana României, adică a Transilvaniei, chiar dacă unii autori maghiari aveau alte păreri. Doresc să ilustrez prin studierea acestui text important pentru dreptul bisericesc și cel administrativ, modul magistral prin care Lazăr Iacob reușește să demonstreze că pretențiile maghiarilor grupați în *Statusul* catolic din Ardeal sunt nefondate, iar legile de drept regal pe care le invocă nu au avut aplicabilitate nici măcar în Ungaria, unde drepturile de patronat suprem erau atribuite regelui, dar nu în calitate sa de legat papal, sau rege apostolic, cum încercau maghiarii să demonstreze, ci în calitate sa de suveran. Deținerea dreptului de patronat suprem în baza drepturilor suverane, însemna pentru România dreptul de a patrona și verifica imensa avere romano catolică din Ardeal, ce provenea din donațiuni de stat.

În studierea problemelor ivite de semnarea Concordatului cu Vaticanul, pe lângă metoda comparativă, voi utiliza și metoda *logică și istorică*, două metode de cercetare specifice științelor juridice, care permit analizarea logică a textelor elaborate de diplomația vaticană din perspectiva dreptului canonic catolic și în legătura lor nemijlocită cu intențiile de dominare politică și bisericească, privite în ansamblul dezvoltării lor istorice. Aceași metodă de analizare a textului va fi utilizată și în cadrul cercetării problemelor de disciplină bisericească, concretizată de autor în două studii cu referire la a doua căsătorie a preoților și la obligativitatea căsătoriei înainte de hirotonie.

În studiul reformei inițiate de autor pentru modificarea structurii învățământului teologic, am încercat o abordare sistematică și istorică, încercând să analizez comparativ legătura pe care a avut-o autorul cu Facultatea de Teologie din Budapesta, performanțele sistemului maghiar față de cel de la Institutul din Arad, precum și modificările aduse de Lazăr Iacob în sistemul educațional, pentru a corespunde necesităților timpului. Lazăr Iacob analizează sistemul de educație din Facultatea maghiară și încearcă să adopte acest sistem în ceea ce privește structura orelor și a semestrelor, însă nu copiază acest sistem așa cum am fi tentați să credem la prima lectură. Materiile vizate de Lazăr Iacob pentru studiu sunt cele

ortodoxe, viziunea sa asupra educației integrale teologice care să cuprindă atât educația intelectuală cât mai ales pe cea spirituală, îi aparține în întregime.

În acest studiu am încercat o sistematizare a lucrărilor canonice cu referire la problemele confesionale din Transilvania în special acela ce stabilesc legăturile și frământările cu catolicii maghiari, deoarece aproape întreaga operă a lui Lazăr Iacob încearcă să ofere răspuns pretențiilor catolicilor maghiari, grupați nelegal în jurul unei asociații ce nu a avut recunoaștere nici măcar în Ungaria, Status Romano Catholicus Transilvaniensis. Organizația în cauză a avut mereu sprijinul clerului catolic, deși în rândul ei erau mai mulți laici cu influență din rândul maghiarilor. Sub masca unei asociații culturale, desfășurau o amplă activitate revizionistă încercând să recupereze Ardealul pierdut. Pentru a protesta iredentismului maghiar, Lazăr Iacob va organiza o manifestare antirevizionistă la Oradea, cu participarea tuturor reprezentanților societății civile, inclusiv a minorităților, care nu mai doreau o administrație maghiară. În tratarea acestui aspect, voi utiliza de asemenea metoda de cercetare specifică istoriei și dreptului, încercând o redare cât mai fidelă a evenimentelor petrecute din inițiativa canonistului român.

Prin cercetarea fondului arhivistic al C.N.S.A.S, am descoperit anumite aspecte ale vieții lui Lazăr Iacob, care nu au fost accesibile în momentul în care unii autori au încercat să scrie despre viața și opera sa. Din aceste documente se confirmă faptul că a fost senator de Bihor, că a scris un studiu de pe urma căruia a ajuns cunoscut, probabil organelor de securitate, deoarece personalitatea și opera profesorului, erau de notorietate în societatea culturală și academică din perioada interbelică. În urma cercetării istorice și a logicii, am considerat că studiul în cauză este *Biserica și transformările sociale*, un studiu deranjant în acel moment (1945) și care probabil prin subiectul abordat referitor la legătura dintre Stat și Biserică, a fost considerat un real pericol. Securitatea din Oradea va solicita Direcției Generale de Securitate a Statului, verificarea la domiciliu a profesorului Lazăr Iacob și întocmirea unui dosar informativ. Doar faptul că era bătrân și bolnav au determinat autoritățile comuniste să îl lase în libertate. Tot în urma cercetării am descoperit în cadrul unei lucrări, în cadrul căreia lui Lazăr Iacob i se atribuia doar prefața, încă două articole extrem de acide la adresa unor cercuri iredentiste, care solicitau revizuirea granițelor și reconfigurarea lor în varianta dinaintea actului de la 1 decembrie 1918 și a tratatului de la Trianon.

Repere bio-biografice. Viața și opera profesorului Lazăr Iacob

Lazăr Iacob (1884-1951) s-a născut într-o familie preoțească din Ardeal, la 28 martie 1884, în comuna Peștiș-Bihor. După ce a urmat prima clasă elementară în școala confesională ortodoxă română din comuna natală, a continuat studiile la școala confesională reformată maghiară din Aleșd, unde a absolvit ciclul elementar. La Beiuș, a urmat cele 8 clase ale ciclului secundar la liceul greco-catolic român din acest oraș, unde a trecut în 1902 examenul de maturitate (bacalaureatul). A urmat Institutul Teologic Ortodox din Arad, ale cărui cursuri le-a absolvit în 1905, continuând apoi cursurile de doctorat la Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde va obține doctoratul, după 3 ani de muncă. În 1908 este chemat să ocupe postul de profesor suplinitor și apoi titular, la catedra de Drept Bisericesc de la Institutul Teologic din Arad, funcție deținută până în 1921. Ca profesor la Arad a primit și hirotonia întru preot. Înființându-se în 1921 o Facultate de Drept la Oradea, Lazăr Iacob a fost chemat să ocupe la noua Facultate catedra de Drept Bisericesc și să suplinească catedra de Istoria Dreptului Roman. Suplinirea acesteia din urmă a avut-o până în anul 1928, dar a continuat să fie profesor de drept bisericesc până în anul 1934 când Facultatea de Drept din Oradea s-a desființat, prin contopire cu Facultatea de Drept a Universității din Cluj. Profesorul Lazăr Iacob a fost încadrat și a funcționat la Facultatea de Drept din Cluj, tot la catedra de Drept Bisericesc până în 1938, când prin vacantarea catedrei de Drept Bisericesc de la Facultatea de Teologie din București, va ocupa acest post timp de zece ani până în 1948 când s-a pensionat. În perioada 1940-1941 a deținut și funcția de decan.

Pe lângă activitatea didactică, profesorul Lazăr Iacob a desfășurat și bogată activitate, publică, administrativă, organizatorică, publicistică și științifică. A fost membru activ al Astrei „delegat al Aradului la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918; preot, protopop, membru în Adunările eparhiale de la Arad și Oradea, în Consiliul Eparhial de la Oradea și în Congresul Național Bisericesc. A publicat lucrări care dezbat problema cultelor din România în perioada interbelică, pledând pentru libertatea și egalitatea lor, a studiat problema Concordatului, cerând abolirea lui, precum și cea a patronatului suprem catolic, cerând exercitarea acestuia de către Statul român, problema personalității juridice a Bisericii”

În activitatea publicistică legată în special de Arad, (iar apoi de Oradea, Cluj și București) orașul unde ideile emancipării naționale au prins contur și datorită scrierilor și activității sale personale, se va remarca prin numeroase articole scrise în presa vremii, cu

precădere în ziarul Biserica și Școala și Românul apărute la Arad (fiind redactor al ziarului Românul în anul 1918) unde încearcă să facă auzită vocea românilor transilvăneni.

Opera profesorului Lazăr Iacob

Opera profesorului Lazăr Iacob, este deosebit de importantă pentru teologie în general și pentru dreptul bisericesc în special, prin precizările ce duc la clarificarea raportului dintre Stat și Biserica Ortodoxă Română, a raportului dintre Stat și celelalte culte, dar și raportului dintre Biserica Ortodoxă Română și cultele existente în România din perspectiva poziției Bisericii Ortodoxe Române de Biserica dominantă după realizarea Statului unitar român. Opera lui scrisă din perspectiva dreptului bisericesc vine în ajutorul Statului român, prin semnalarea dificultăților juridice existente în textul Concordatului cu Vaticanul iar mai apoi a Acordului cu Roma, care puneau Statul român și Biserica Ortodoxă Română în inferioritatea Bisericii Catolice. Acest aspect negativ din viața societății românești, a adus nemulțumiri mari în rândul românilor din Ardeal, care au remarcat durerosul aspect ce decurge din Concordat, că și acum când românii sunt majoritari în țara lor, sunt supuși vechilor nedreptăți. Pe parcursul acestei lucrări voi încerca să analizez lucrările canonic-juridice a lui Lazăr Iacob, prezentând conjuncturile istorice ale momentului dar și modul său magistral de argumentare și analiză, deoarece în analiza raportului dintre Stat și Biserică, opera sa este unică.

Lista cronologică a lucrărilor

Dicționarul teologilor români menționează următoarele lucrări scrise de eruditul profesor: *Căsătoria a doua a preoților*, Arad 1911, *Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale*, Sibiu 1917, *Istoria Bisericii Române din Transilvania*, curs litografiat, Arad 1917, *Dreptul Bisericesc Ortodox*, Arad 1918, *Regimul Cultelor în România*, Craiova 1930, *Cultul catolic în România. Concordatul cu Vaticanul*, Oradea 1933, *Politica scaunului papal*, Cluj 1936, *Biserica dominantă și egala îndreptățire a cultelor*, Arad 1936, *Natura Juridică a Patronatului Suprem și Drepturile Suverane ale Statului Român*, Cluj 1938, *Dreptul bisericesc la Facultățile de drept*, București 1939, *Ordinele și congregațiunile religioase mai noi*, București 1940, *Stat și Biserică*, București 1942. La aceste teme de cercetare concretizate în studii serioase de drept bisericesc, poate fi menționată, deși nu este o lucrare de drept canonic, dar foarte importantă pentru istoria modernă a României, lucrarea *Bihorul Strajă la Hotare*, mai puțin cunoscută publicului larg, apărută la Casa Națională a Județului Bihor și tipărită la Tipografia Diecezană Oradea, în anul 1933, lucrare scrisă alături de Teodor Neș și Ștefan Mărcuș.

La aceste lucrări fundamentale se adaugă și studiile publicate în reviste de specialitate: *Situația de drept a Ordurilor și Congregațiilor religioase în România*, studiu apărut în Omagiu Înaltpreasfinției Sale dr. Nicolae Bălan Mitropolitul Ardealului la douăzeci de ani de arhipăstorie, Sibiu 1940, *Personalitatea juridică a Bisericii*, studiu apărut în revista Studii Teologice, 1940, *Ordurile și congregațiile religioase în Concordatele noi*, București 1943, *Conștiința ortodoxă în Ardeal*, studiu apărut în revista în Biserica Ortodoxă Română, București 1943, *Biserica și transformările sociale*, în revista Biserica Ortodoxă Română 1945, *Împăratul Justinian ca legislator bisericesc*, în revista Biserica Ortodoxă Română 1948.

Scurtă prezentare cronologică a principalelor lucrări

Lucrările lui Lazăr Iacob, aflate în sfera de cercetare canonică, reflectă capacitate de analiză și erudiție în demersul teologic de a aduce în discuție publică anumite teme controversate de interes teologic și politic, opera sa putând fi încadrată în sfera lucrărilor teologice care au adus „o însemnată contribuție, fie la punerea numai în discuție, fie și la lămurirea unor probleme de drept bisericesc, a căror dezbatere o reclamau nevoile și interesele Bisericii Ortodoxe Române în prima jumătate a secolului al XX-lea”.

Astfel lucrările lui Lazăr Iacob sunt lucrări ale unui teolog vizionar, ce dorea o reformă a învățământului teologic, pentru a dezvolta orizontul cultural al clerului în lupta cu provocările timpului, provocări ce nu au fost puține datorită conjuncturilor istorice, sociale și politice. Prin scrierile sale din domeniul dreptului canonic, Lazăr Iacob răspunde în chestiuni importante pentru destinul bisericii neamului românesc, reușind să exprime o poziție clară a teologiei și dreptului românesc în sensibila problemă a naturii juridice a patronatului suprem și drepturilor suverane ale statului român, a concordatului cu Vaticanul, a recăsătorii clerului și a căsătoriei înainte de hirotonie. Toate aceste studii demonstrează luciditate în tratarea problemelor din perspectiva timpului modern spre care România înainta, dar și cea a tradiției și dreptului canonic ortodox. În cadrul prezentării operei canonice a lui Lazăr Iacob, avem câțiva autori, care au încercat să întocmească o listă a operei sale, astfel, profesorul Iorgu Ivan, fost asistent a lui Lazăr Iacob, în articolul omagial scris la „centenarul Institutului Teologic București”, amintește câteva din lucrările fostului său coordonator, respectând cronologia, doar că între lucrările lui Lazăr Iacob au fost enumerate doar cele mai importante, adică cele referitoare la regimul cultelor și egala lor îndreptățire, problema concordatului, Acordul cu Roma, adică lucrările de referință, fiind omise celelalte lucrări de drept canonic și istoric. Astfel Iorgu Ivan enumeră următoarele lucrări: *Regimul cultelor în România*, *Cultul catolic în România*, *Concordatul cu Vaticanul*, *Natura juridică a patronatului suprem și drepturile suverane ale*

Statului Român, Politica scaunului papal, Confesiunile din Transilvania, studiu apărut la finalul carierei sale profesionale în anul 1946 la Paris, în care arăta ca nefondate reclamațiile făcute de maghiarii catolici, cu referire la discriminările făcute de Statul român la adresa minorității catolice maghiare. A observat că această listă nu este completă și reia abordarea problemei într-un articol omagial cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Lazăr Iacob, publicat în revista Biserica Ortodoxă Română, cu titlul „*Aniversări, evocări, profesor dr. Lazăr Iacob 1884-1951*”. Aici apare cea mai completă listă a lucrărilor profesorului Lazăr Iacob în ordine cronologică. Având în vedere că Iorgu Ivan a fost colaboratorul său apropiat, consider că este și cea mai valoroasă. Astfel sunt amintite aici în ordine: *Căsătoria a doua a preoților*, Arad 1911, *Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale*, Sibiu 1917, *Regimul Cultelor în România*, Craiova 1930, *Cutul catolic în România. Concordatul cu Vaticanul*, Oradea 1933, *Politica scaunului papal*, Cluj 1936, *Biserica dominantă și egala îndreptățire a cultelor*, Arad 1936, *Natura Juridică a Patronatului Suprem și Drepturile Suverane ale Statului Român*, Cluj 1938, *Situația de drept a ordurilor și congregațiilor religioase*, Sibiu 1940, *Personalitatea juridică a Bisericii*, București 1940, *Stat și Biserică*, București 1942, *Ordinele și congregațiunile religioase mai noi*, București 1944, *Conștiința ortodoxă în Ardeal*, București 1944, *Biserica și transformările sociale*, București 1945, *Împăratul Iustinian ca legislator bisericesc*, București 1948.

Sunt omise din lista lucrărilor: *Istoria Bisericii Române din Transilvania*, curs litografiat, Arad 1917, *Dreptul Bisericesc Ortodox*, Arad 1918, *Dreptul bisericesc la Facultățile de drept*, București 1939 și *Confesiunile din Transilvania*, 1946 Paris. Un plus al acestei liste de lucrări este amintirea cărții *Bihorul Strajă la hotare*, apărută la Oradea în 1933, cu mențiunea că Iorgu Ivan precizează că doar prefața aparține lui Lazăr Iacob, deși așa cum arătat la capitolul referitor la activitatea sa în Oradea, a mai scris în această lucrare încă două articole. Oricum contribuția lui Iorgu Ivan este importantă pentru imaginea completă a operei lui Lazăr Iacob, fiind singurul canonist român care a evocat competent viața și opera înaintașului său, profesorul Lazăr Iacob.

Lucrări apărute în perioada când a activat ca profesor la catedra de drept bisericesc Se poate observa din lista lucrărilor apărute în timpul profesoratului său la Arad, că Lazăr Iacob nu a scris foarte mult, nu din lipsa de interes, ci din motive politice și sociale extrem de dificile. Este suficient să amintim aici, primul război mondial cu provocările sale și legile lui Apponyi, care impuneau unele restricții, precum și existența unui comisar de supraveghere permanent în cadrul instituției, care să vegheze la buna desfășurare a demersului

pedagogic. Din aceste motive, atenția profesorilor din Arad, a fost îndreptată spre cursurile academice și spre educarea generațiilor tinere în spiritul iubirii de neam și țară. Pe lângă problemele de ordin politic, mai exista și problema materială, profesorii arădeni confruntându-se cu mari probleme, ceea ce se va putea observa în analiza detaliată a proiectului de reformă inițiat de Lazăr Iacob. Numai în acest context, putem aprecia la justa valoare, îndrăzneala și luciditatea ideilor exprimate aici. Numai ținând seama de conjunctura istorică și politică, vom putea înțelege, de ce Lazăr Iacob a ales model de referință pentru reforma sa, Facultatea de Teologie catolică din Budapesta, știind că în acest caz autoritățile maghiare, nu vor putea interveni cu nimic. Chiar dacă Lazăr Iacob nu a scris foarte mult la Arad, scrierile sale sunt deosebit de importante, fiecare din studiile sale ocupând un loc important în această lucrare. Voi prezenta pe scurt cele două lucrări:

Căsătoria a doua a preoților, este prima lucrare de preocupare canonică scrisă la Arad în anul 1911, fiind un studiu remarcabil ce demonstrează o perfectă cunoaștere a dreptului canonic referitor la această problemă și erudiție juridică, ce dezbate în mod critic și într-un cadru mai larg decât cel tradițional, una dintre problemele cele mai discutate în Dreptul Bisericesc, formulând o teologumenă favorabilă celei de a doua căsătorii, în care susține că anumite norme canonice administrative pot fi reconsiderate. Prin această posibilitate de reevaluare canonică, nu a căutat să zdruncine orânduirile canonice în vigoare care nu permit a doua căsătorie a preoților, ci doar a oferit posibilitatea unui dialog între Bisericile Ortodoxe autocefale, pentru a stabili clar, care sunt noile prevederi în acest sens, cu evaluarea clară a situației reale din acel timp.

Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale. A fost scrisă în perioada în care a fost profesor la Arad, în anul 1917, fiind publicată la Sibiu, dar textul integral apare și în revista „Biserica și Școala”, fiind un adevărat succes prin viziunea asupra organizării învățământului teologic. Datorită importanței și realismului unei reforme reale și benefice pentru Institutul arădean prezentată în paginile acestei lucrări, episcopul de atunci Ioan Ignatie Papp, va permite profesorului Lazăr Iacob, să facă anumite modificări administrative pentru a trece la un învățământ performant.

Istoria Bisericii Române din Transilvania. Această lucrare este un curs litografiat, alcătuit la Arad în anul 1917, ce reprezintă o sinteză a dezvoltării istorice a Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal, în condițiile sociale și politice ale vremurilor de până la 1917. Lucrarea cuprinde probabil și cursul predat de Lazăr Iacob la Institutul teologic și la Școala de fete, ce funcționa sub îndrumarea Episcopiei Aradului, prin grija deosebită a episcopului Ioan Ignatie

Papp. O mare parte din conținutul acestei lucrări va deveni probabil suportul necesar predării cursului de Istorie bisericească ce urma, să fie predat la noua Facultate de Teologie din Oradea în timpul în care a funcționat și ca profesor de drept la Academia Regele Carol. Menționez că acest curs litografiat nu este disponibil în nicio arhivă sau bibliotecă, însă ideile referitoare a istoria națională a românilor este reluată și în alte lucrări, astfel că unele concluzii sunt posibile.

Dreptul Bisericesc Ortodox, a fost scris la Arad în anul 1918, la scurtă vreme după numirea sa ca profesor de drept la Facultatea de Teologie, fiind o lucrare menționată de toți biografuli săi, dar imposibil de recuperat.

Lucrări apărute în perioada când a activat ca profesor la catedra de drept bisericesc de la Academia de Drept din Oradea

Perioada profesoratului său la Oradea a fost pentru Lazăr Iacob una din cele mai frumoase din cariera sa. A venit pe meleagurile Bihorului, locul copilăriei sale, a fost profesor titular și decan, iar apoi director al Căminului studentesc, de care s-a ocupat din stadiul de renovare, fiind un adevărat succes al administrației românești, într-un oraș dominat mulți ani de maghiari. A fost și o perioadă care a cuprins marile frământări din jurul cristalizării statului de drept în urma unirii, a unificării bisericești, a semnării Concordatului cu Vaticanul, a legii cultelor care vine cu discriminări la adresa Bisericii Ortodoxe Române, a problemei egalei îndreptățiri a cultelor în fața legii și a Bisericii Ortodoxe în calitatea sa nouă de Biserică dominantă conform legii, dar în urma Bisericii Catolice conform averii și influenței. Toate aceste probleme au determinat scrierea unor lucrări în care Lazăr Iacob exprimă, într-un mod clar și concis, fără posibilități de interpretări ulterioare, poziția Bisericii Ortodoxe Române și a dreptului bisericesc.

Regimul Cultelor în România, a fost scrisă în timpul profesoratului său la Facultatea de drept din Oradea și publicată la Craiova în anul 1930. Acest studiu analizează baza constituțională a regimului cultelor, din țară, după legea pentru regimul general al cultelor din 1928, elaborată după semnarea Concordatului și în așa fel ca privilegiile obținute prin Concordat de Biserica Romano-Catolică să nu fie atinse. Astfel, deși Biserica Ortodoxă Română era considerată dominantă, prin numărul de credincioși, Biserica Romano-Catolică rămânea dominantă din punct de vedere material. Biserica Ortodoxă Română a fost trecută în plan secund, în ceea ce privește înzestrarea materială necesară cultului și învățământului confesional. Lazăr Iacob prezintă și contrazicerile juridice pe care Legea cultelor din 1928 le

cuprindea în raport cu principiile înscrise în Constituție, pledând pentru modificarea acestei legi.

Cultul catolic în România. Concordatul cu Vaticanul. Lucrare importantă pentru dreptul bisericesc, a fost publicată la Oradea în anul 1933. În acest studiu, Lazăr Iacob face o prezentare istorică și canonică a cultului catolic pe teritoriul patriei noastre și arată pozițiile privilegiate pe care a reușit să și le asigure atât în domeniul economic cât și în cel al Dreptului Public cultul catolic în România. Se ocupă în special de analizarea Concordatului încheiat în anul 1927 și ratificat în anul 1929 între România și Vatican, relevând faptul că demersul pentru pregătirea semnării documentului nu era legal, în condițiile în care, în momentul tratativelor și a încheierii Concordatului, Vaticanul nu avea calitatea de stat independent. Un accent deosebit în acest studiu este aspectul suveranității statului, conform căreia Statul român putea stabili raport de colaborare cu Biserica Romano Catolică prin lege de stat, ca și în cazul celorlalte culte. Semnarea Concordatului cu Vaticanul, a pus în inferioritate diplomația română, care a ajuns în situația de a accepta unele articole ce lezau securitatea statului și demnitate românilor, legat desigur de jurământul de credință față de regele României, a ajutoarelor ce puteau intra și ieși fără control din partea statului, a corespondenței ierarhilor direct cu Vaticanul, fără controlul și aprobarea ministerului cultelor. Având în vedere aceste considerații Lazăr Iacob a informat clasa politică românească, pledând pe temeuri juridice și politice pentru denunțarea Concordatului.

Bihorul strajă la hotare, apare Oradea 1933, lucrare publicată în urma adunării anti revizioniste, scrisă alături de Teodor Neș și Stefan Mărcuș, ediția fiind îngrijită de Casa Națională a județului Bihor, la Tipografia Diacezană. Lucrare cu caracter istoric, în care Lazăr Iacob ca președinte a Casei Naționale, va scrie prefața și încă două articole, motivând evenimentele petrecute, ca fiind o reacție firească a românilor și a celorlalte minorități etnice și religioase, care doreau să trăiască în pace în România întregită. Acțiunea viza solicitările maghiarilor, care doreau revenirea la vechea administrație și teritoriu.

Lucrări apărute în perioada când a activat ca profesor la catedra de drept bisericesc la Facultate de Drept din Cluj

Perioada 1934-1938, este perioada în care profesorul Lazăr Iacob a activat la Facultatea de Drept, din cadrul Universității Regele Ferdinand din Cluj, unde a predat cursuri deosebit de importante ce vizau aspecte legate de personalitatea juridică a Bisericii, a raportului dintre stat și Biserică, dar cel mai mult a fost preocupat în această perioadă de activitatea ilegală

a asociației *Status Romano Chatholicus Transilvaniensis* și de problema patronatului suprem. Astfel au apărut următoarele studii:

Politica scaunului papal . Studiu alcătuit la Cluj în anul 1936. Preocupat de primejdia pe care o vedea limpede pentru poporul român și pentru Biserica Ortodoxă Română din partea politicii papale, care izbutise prin legea cultelor din anul 1928 și prin concordatul din anul 1927 ratificat în 1929, să-și asigure poziții privilegiate pe care nu le avusese în țara noastră nici sub stăpâniri politice anterioare care se declarau catolice, autorul arată, într-o expunere istorică, țelurile politice papale și felurile în care Vaticanul a uneltit pentru înfăptuirea acestora în diverse țări, mai ales după primul război mondial. În lumina acestora el denunță cu noi dovezi, calea primejdioasă pe care s-a lăsat angajat statul român prin încheierea concordatului cu Vaticanul și asupra problemelor neclare privitor la organizația numită „*Status Romano-Catholicus Transsylvaniensis*” a cărei situație nu este menționată în Concordat.

Biserica dominantă și egala îndreptățire a cultelor. A fost scrisă la Cluj, dar publicată la Arad în anul 1936. În această scriere temeinică, autorul dezvăluie totala nesinceritate și inconsecvența politicii regimurilor trecute față de culte și în special față de Biserica Ortodoxă Română căreia i s-au adus grave prejudicii. El arată de asemenea politica de aservire a Statului, față de Biserica Romano-Catolică cu toate riturile ei, căreia i s-au creat prin semnarea Concordatului cu Vaticanul astfel de privilegii de pe poziția căroră devenise dominată de fapt, pe când Biserica Ortodoxă Română deși era numită dominantă prin legi, ajunsese de fapt într-o poziție mult inferioară față de cultul catolic. Nereclamând aici un fel de privilegii pe seama Bisericii Ortodoxe, autorul arată că nici un cult nu este îndreptățit la vreun privilegiu special, care să se aplice fără discriminare un tratament egal al tuturor cultelor din țară.

Natura juridică a patronatului suprem și drepturile suverane ale statului român, scrisă la Cluj în anul 1938, este probabil cea mai importantă lucrare de drept bisericesc în materie de patronat suprem, prin care Lazăr Iacob demonstrează istoric, canonic și juridic, că pretențiile romano catolice în ceea ce privește patronatul sunt nefondate.

Lazăr Iacob semnaleză problema dreptului suveran, într-o țară abia făurită (lucrarea a fiind scrisă în 1938, la 20 de ani de la marea unire), cu probleme administrative generate de actul unirii, aduce înaintea românilor probleme care cereau rezolvare imediată, deoarece orice întârziere (statul român nu clarificase încă statutul catolicilor din Ardeal, cu privire la patronat) putea fi speculată de partea catolică. După realizarea unității naționale, cultul catolic nu recunoaște regelui României Mari „*nici un drept ce deriva din patronatul suprem motivând că*

regele nu are calitatea de rege apostolic”. *Natura juridică a patronatului suprem și drepturile suverane ale statului român* reprezintă pentru Dreptul Public și pentru Dreptul Bisericesc în general, cea mai valoroasă contribuție care s-a adus, până atunci, în scopul lămuririi poziției instituției cunoscută sub numele de „Status Romano-Catholicus Transsylvaniensis”, înțelegând prin această instituție, organizația specifică a Episcopiei Catolice din Alba Iulia, cu o largă participare a elementului laic alături de cler, la administrarea afacerilor patrimoniale și culturale ale diocezei. Precizările făcute de Lazăr Iacob atât din perspectiva dreptul public românesc și maghiar cât și din perspectiva Dreptul Canonic al Bisericii Romano-Catolice și Ortodoxe, au clarificat situația nou creată în urma actului unirii Transilvaniei cu România. Având ca bază de studiu cercetări istorice și juridice semnate de diverși autori consacrați ai timpului, specialiști în drept canonic și drept civil, având o perspectivă clară asupra acestor probleme datorată specializării atât în drept canonic cât și în drept civil, autorul ajunge la concluzii pertinente, fiind reperi pentru dialoguri ulterioare. Autorul nu a pledat prin cercetările și prin concluziile sale pentru desființarea instituției tradiționale denumite „Status” și afirmate de catolici cu privire la patronat, ci pentru justa ei încadrare în realitățile noi ale vieții și în rândul instituțiilor juridice contemporane, fapt prin care caracterul medieval al acestei instituții și *privilegiile ei de odinioară*, pentru care nu mai exista nici o justificare în actualitate (cu tot efortul părții catolice) să fie șterse sau reduse la proporții corespunzătoare. Dezvoltarea ulterioară a lucrurilor, vizând cultul catolic în Ardeal a confirmat, justetea punctului de vedere prezentat de profesorul Iacob Lazăr în această chestiune.

Lucrări apărute în perioada când a activat ca profesor la catedra de drept bisericesc la Facultatea de Teologie din București

Situația politică din România întregită, a făcut ca disciplina dreptului bisericesc să fie scoasă din cadrul Facultăților de drept, ceea ce în ochii profesorului Lazăr Iacob era o mare greșeală, pentru priva studenții de un bagaj de cunoștințe absolut necesar pentru reglementarea relațiilor dintre Stat și Biserică, lipsa acestei discipline fiind sesizabilă la semnarea Concordatului și la elaborarea legii cultelor. Datorită desființării catedrei de drept bisericesc de la Cluj, Lazăr Iacob va fi numit profesor la Facultatea de Teologie din București, până la pensionarea sa din anul 1949. În timpul profesoratului său la București a publicat:

Dreptul bisericesc la Facultățile de drept, lucrare publicată în anul 1939 la București, cu intenția de a demonstra atitudinea greșită a clasei politice care ca desființat această catedră din cadrul Facultăților de drept. Această disciplină a fost prezentă în Facultățile de drept din fosta Austro-Ungaria, deoarece structura religioasă a imperiului impunea un astfel de studiu

canonic comparat, pentru a oferi studenților în drept o cultură canonică suficientă pentru rezolvarea problemelor iscate pe teme religioase. În acest sens cursul universitar al lui Lazăr Iacob a fost un curs interconfesional, cu accent pe problemele confesionale din Transilvania. Statul român a considerat că după realizarea unității administrative și bisericești, problemele confesionale au încetat, fără să țină seama de specificul Ardealului, în care exista un mozaic religios și vechi frământări între confesiuni, care nu doar că nu s-au stins prin unire, ci s-au accentuat, deoarece maghiarii catolici nu recunoșteau regelui României nici o calitate în ceea ce privea patronatul suprem. Încheierea Concordatului cu Vaticanul în anul 1927 și a legii cultelor în 1928, la care se adaugă rușinosul Acord cu Roma din anul 1932, vin să demonstreze justetea gândirii lui Lazăr Iacob, care a solicitat adeseori ca disciplina dreptului bisericesc în cadrul Facultăților de drept, arătând importanța acestei discipline pentru cunoașterea dreptului canonic catolic, ce tindea să devină lege de stat prin semnarea Concordatului. Deși lucrarea prezintă importanța studiilor de drept bisericesc, fiind extrem de bine documentată, nu a avut răsunetul necesar, deși această catedră funcționa în țări mult mai avansate pe calea modernismului în spațiul european, un exemplu în acest sens fiind oferit de marile universități din Franța și Germania, unde disciplina dreptului bisericesc avea importanța cuvenită.

Situația de drept a ordurilor și congregațiilor religioase, publicată la Sibiu în anul 1940, în cadrul volumului „Omagiu Înalt Preasfinției Sale dr. Nicolae Bălan, la douăzeci de ani de arhipăstorire” studiu în care Lazăr Iacob încearcă să arate modul în care ordinele religioase catolice și congregațiile acestui cult activau în România întregită și raportul lor cu Statul român. În urma semnării Concordatului cu Vaticanul, dar în special prin Acordul cu Roma din 1932 „prin care se legaliza pretenția netemeinică a organizației *Status Romano Catholicus Transivaniensis* ca și la îndreptățirea la existența canonică și legală a ordinelor și congregațiilor mai noi”. Studiul prezintă și activitatea prozelită a acestor congregații, precum și că „privilegiile de care se bucurau aceste ordine nu aveau temei legal, contravenind dispozițiilor din Concordat”. Studiul se încadrează în sfera preocupărilor profesorului Lazăr Iacob, de a echilibra problema cultelor din România, deoarece în urma semnării documentelor menționate de Statul român, Biserica Ortodoxă Română a fost clar defavorizată, cu toate că era considerată legal Biserica dominantă.

Stat și Biserică, lucrare apărută la București în anul 1942, în care Lazăr Iacob prezintă cu claritate raportul dintre Biserică și Stat, încercând o prezentare din punctul de vedere a dreptului bisericesc bizantin în care legătura dintre cele două instituții este una de simbioză, utilizând pentru exprimarea acestei legături, imaginea plastică a membrilor corpului omenesc.

Ordinele și congregațiunile religioase mai noi. Lucrare apărută la București în anul 1944. În această lucrare autorul s-a ocupat pe larg de natura prozelitistă și anti-națională a activității desfășurată de ordinele și congregațiile religioase catolice de pe teritoriul patriei noastre, care prin legile acceptate de Statul român, au creat privilegiul cultului catolic, dezvăluind caracterul lor antinațional și care urmăreau jocurile și interesele politice de expansiune a Vaticanului. Autorul prezintă în lucrare nelegalitatea privilegiilor care s-au acordat de către statul român, nu numai prin textul Concordatului ci și prin recunoașterea, valabilității dispozițiilor Codexului canonic al papalității privitoare la ordine și congregații, arătând că o mare parte a averilor Bisericii Romano Catolice din Ardeal sunt donații de stat, primite cu drept de uzufruct și asupra cărora Statul român are drept de control. Cu alte cuvinte, Lazăr Iacob a arătat ceea ce probabil nu doreau cei care au încheiat Concordatul cu Vaticanul, că, prin acest acord, statul român a acceptat ca norme cu valabilitate de drept internațional, deci superioare normelor dreptului său public intern, o mulțime de prevederi din Codexul canonic papal.

Împăratul Iustinian ca legislator bisericesc, București 1948, lucrare scrisă înainte de pensionarea sa de la catedra de drept bisericesc, în care face o evaluare a dreptului bisericesc răsăritean din perioada de glorie bizantină, cu regretul de a fi văzut întreaga desfășurare a evenimentelor ce au dus la aservirea Bisericii de către Statul comunist, în care raporturile corecte de viețuire și colaborare între cele două instituții fundamentale Biserica și Statul, nu mai erau posibile.

Lucrări apărute în presa și revistele vremii

Primul articol scris de Lazăr Iacob în cariera sa profesorală a fost desigur în orașul debutului său academic, Arad. Războiul a adus multă jale în rândul profesorilor de la Institutul Teologic arădean, prin trecerea la cele veșnice a colegului lor profesorul Avram Sădean, căzut pe frontul din Galiția în timpul primului război mondial. Cu prilejul parastasului său, slujit în Catedrala din Arad, în data de 9/22 noiembrie, Lazăr Iacob rostește o emoționantă cuvântare, intitulată: „Cuvântare rostită la parastasul celebrat pentru profesorul Dr. Avram Sădean în catedrala gr.-or. rom. din Arad” și publicată în *Biserica și Școala*, anul XXXVIII, Arad, 16/29 noiembrie 1914, nr. 46. În această cuvântare funebrală, evocă viața tânărului și talentatului profesor arădean, bun camarad și român de nădejde, subliniind jertfa acestui neam în slujba coroanei.

„Trebuie să fie căsătoriți preoții ?” este titlul celei de a doua apariții editoriale a profesorului Lazăr Iacob, studiu ce apare în, *Biserica și Școala* Anul XLI Arad, 1/14 Ianuarie 1917, apărând practic starea de celibat a clerului, mai puțin întâlnită în cadrul Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, dar posibilă din punct de vedere canonic. Autorul analizează textele biblice și canonice, menționând că atât în Sfânta Scriptură cât și în Sfânta Tradiție a Bisericii Răsăritene, căsători rămâne o opțiune și nu o obligativitate, astfel nimeni nu poate impune unui candidat la preoție să se căsătorească, dacă el alege celibatul. Studiul anunță o preocupare mult mai amplă pe această temă, fiind o continuare a lucrării *Căsătoria a doua a preoților*, amplă analiză canonică a disciplinei clerului.

„Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, studiu fundamental de drept bisericesc, ce apare integral în mai multe numere a revistei *Biserica și Școala*, Anul XLI. Arad, 15-28 Octombrie 1917. Nr. 42 și următoarele (în 12 numere). Studiul a avut un impact deosebit asupra intelectualității arădene, care dorea o schimbare în bine a Institutului Teologic, loc de pregătire a inteligenței românești din Austro-Ungaria. Deși lucrarea apare și în ediție separată fiind tipărită la Sibiu în același an, articolele din ziar, au ținut cu sufletul la gură întreaga suflare românească, deoarece se cunoștea extrem de bine faptul că Institutul Teologic din Arad, era monitorizat de inspectori maghiari, care urmăreau întreaga activitate culturală de aici, conștienți că datorită războiului exista un pericol separatist.

„Preoți cu crucea-n frunte”, articol moralizator apărut în *Românul*, ziar din Arad, în data de 13 noiembrie, 1918 anul VIII, nr.4, în care Lazăr Iacob încurajează opinia publică arădeană să fie fără teamă și să susțină demersul ierarhilor ortodocși și Greco catolici în demersul lor de a realiza visul din veac al tuturor românilor, adică unirea cu patria mamă.

„La Alba Iulia”, este de asemenea un articol de îndemn pentru participarea la evenimentele din decembrie 1918, când sufletele românilor erau cu fapta și gândul în cetatea unirii. Articolul este publicat în ziarul *Românul* din Arad, anul VIII, nr.12 la 23 noiembrie 1918, cu o săptămână înaintea marelui eveniment.

„Zi de sărbătoare”, articolul fanion de triumf al întregii națiuni române, a întregului oraș Arad, locul în care fără exagerare s-a făurit marea unire prin oamenii providențiali ai momentului. Articolul apare în ziarul *Românul*, an VII, nr.19, la 1 decembrie 1918 și evocă bucuria și speranța unui neam oprimat sufletește, care pornește spre un nou destin, un destin propriu.

Cu o lună mai târziu, apar și primele reacții ale Ungariei la adresa actului politic de la 1 decembrie 1918. Alexandru Wekerle, fost președinte al parlamentului maghiar a făcut câteva aprecieri extrem de deplasate la adresa românilor. În articolul „Morală unui politician”, apărut tot în ziarul în *Românul*, la data de 7 ianuarie 1919 în ediția cu numărul 47, Lazăr Iacob face o analiză lucidă a situației politice amintind de momentele în care Ungaria era mare și tare, moment în care anumite prevederi ale dreptului internațional le erau străine și de situația politică a momentului de după unire, când românii au devenit stăpânii propriului lor destin, iar maghiarii se plâneau inutil la curțile marilor stăpâni.

„Personalitatea juridică a Bisericii”, studiu canonic, deosebit de important, apare în Revista Facultăților de Teologie *Studii Teologice* în anul 1940 numărul 1, în care Lazăr Iacob prezintă Biserica ca personalitate juridică, în baza prevederilor canonice și a realităților istorice.

„Conștiința ortodoxă în Ardeal”, studiu istoric ce apare în revista Sfântului Sinod, *Biserica Ortodoxă Română*, în anul 1943, nr. 10 – 12, în care prezintă lupta seculară a Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, pentru păstrarea ființei neamului românesc, a credinței ortodoxe și a școlii confesionale, aspect de exercitare a autonomiei bisericești, câștigate de marele mitropolit Andrei Șaguna, acela care a reușit să ofere prin lege, libertate religioasă românilor din Ardeal.

„Biserica și transformările sociale”, apare în anii deosebiți de grei din punct de vedere politic, deoarece după 23 august 1944 Biserica a intrat într-o nouă eră, cea comunistă a prigonirilor. Studiul va fi publicat în, *Biserica Ortodoxă Română*, în anul 1945, numărul 7-8, fiind o încercare din partea profesorului Lazăr Iacob de a prezenta din nou care trebuie să fie raportul de colaborare între Stat și Biserică, fără amestecul Statului în problemele bisericești și fără amestecul Bisericii în problemele Statului, arătând că membri Bisericii Ortodoxe Române au fost mereu în sprijinul statului, motivele loialității fiind de ordin spiritual, deoarece fiecare conducere politică este îngăduită de Dumnezeu. Articolul a atras atenția comuniștilor și deși nu este menționat titlul lucrării în dosarul de urmărire informativă a securității, *Biserica și transformările sociale*, este de fapt studiul care a fost considerat periculos pentru statul de tip socialist.

„Împăratul Justinian ca legislator bisericesc”, apare în formă de articol și în *Biserica Ortodoxă Română*, din anul 1946. nr. 4-9, cu aceeași intenție, de a stabili o relație de normalitate între Biserică și Statul comunist.

CONCLUZII

Lazăr Iacob rămâne pentru teologia românească în general și pentru dreptul bisericesc în special una din cele mai reprezentative personalități, opera sa fiind nedrept trecută cu vederea, atât în perioada vieții sale, cât și de teologia din perioada de captivitate comunistă, datorită conținutului deranjant al operei sale, cu referire la clarificarea și definirea clară din punct de vedere creștin ortodox, a raportului dintre stat și biserică, dar și a raportului just dintre cultele existente în cadrul României întregite. Avertismentele sale ce vizau pericolul semnării Concordatului cu Roma din timpul analizării proiectelor anterioare semnării, iar ulterior al textului final, concretizate în comentarii ce sancționau pericolele ascunse în texte juridice elaborate ambiguu, tocmai pentru a crea favoruri nemeritate cultului catolic, au demonstrat luciditatea gândirii sale canonice și juridice, deși teologia românească evită să-l citeze în elaborarea lucrărilor mai recente. Întreaga sa operă poartă amprenta luptei pentru realizarea unității naționale și a unității bisericești.

Este la fel de adevărat că opera sa este dificil de recuperat, toate lucrările sale fiind editate în perioade de frământări mari pentru poporul român, în ediții limitate, fiind disponibile doar în unele biblioteci și colecții private. Efortul lecturării operei lui Lazăr Iacob aduce la clarificarea multiplelor probleme întâmpinate atât de statul român cât mai ales de Biserica Ortodoxă în perioada interbelică, atunci când s-a realizat de fapt unirea sub toate aspectele sale. Unificarea bisericească și modul în care statul român a văzut această unificare în Constituția din 1923, în Legea cultelor din 1928, precum și în dispozițiile ulterioare nu a fost ușor de realizat. În acest sens opera lui Lazăr Iacob reprezintă un punct de referință competent, ce demonstrează o profundă cunoaștere a legilor bisericești și a legilor statului român, a dreptului civil și internațional, ceea ce au permis autorului o analiză unică. Lazăr Iacob este ultimul profesor de drept canonic ce a predat această disciplină în cadrul Facultăților de drept, aducând astfel în spațiul academic laic, o abordare bisericească, atât de importantă pentru o țară care avea în componența ei o multitudine de confesiuni, venind fiecare cu specificul și istoria sa. În viziunea lui Lazăr Iacob, studiul dreptului bisericesc era nu doar o disciplină care să satisfacă cultura generală a viitorilor juriști, ci o disciplină indispensabilă menită să formeze juriști capabili să înțeleagă situația raporturilor dintre stat și biserică.

Preocupările sale în ceea ce privește respectarea autonomiei bisericești de către statul maghiar, dar în același timp a realizării unui stat unitar român, în cadrul căruia Biserica Ortodoxă Română să nu mai fie tolerată iar românii să fie stăpâni, au fost preocupări cardinale încă din anii debutului său, la Academia Teologică din Arad.

Ziarul Biserica și Școala, a constituit pentru Lazăr Iacob posibilitatea lansării sale în viața publicistică și academică, ziarul arădean fiind un reper prin atitudinea creștină și naționalistă, capabilă să țină trează conștiința apartenenței naționale a românilor, făcând posibilă Marea Unire, remarcându-se și prin articolele scrise de profesorii de teologie de la seminarul arădean, care au pus la dispoziția studenților pe această cale un material teologic bogat.

Rolul acestui ziar, a fost covârșitor în promovarea valorilor noastre românești, fiind în același timp un jurnal bisericesc, politic, pedagogic, cultural și istoric, oferind profesorului Lazăr Iacob posibilitatea de a prezenta opiniei publice arădene, frumusețea car și carențele teologiei arădene. Românul ortodox găsea în paginile acestui jurnal toate informațiile despre viața românească a episcopiei Aradului, care avea sub jurisdicție și județele Bihor și Timiș. Orice eveniment important din Arad era menționat în paginile acestui ziar, ce a devenit în timp, prin studiile de teologie publicate de profesorii de la Institut, un curs util pentru studenții teologi.

Lazăr Iacob a contribuit din plin la dezvoltarea teologiei arădene, prin studiile sale de drept canonic publicate în paginile ziarului bisericesc din Arad, demonstrând luciditate, erudiție și o mare dragoste față de studenții pe care încerca să-i formeze. Oferă o soluție de rezolvare a problemei învățământului teologic arădean printr-un plan de învățământ coerent, în care disciplinele teologice sunt clar evidențiate, solicitând o uniformizare a planului în întreaga mitropolie, astfel încât absolvenții de teologie să primească aceleași informații. Lucrările sale demonstrează rigoare, claritate în idei și posibilități reale de aplicare în viața concretă. Deși ideile sale nu au fost mereu conforme cu poziția oficială a Bisericii din Transilvania, au fost luate în considerare datorită corectitudinii și modului de soluționare a problemelor abordate. Preocupările sale în ceea ce privește întărirea credinței, a clarificării raporturilor dintre culte, a raportului dintre stat și biserică, a dezvoltării calității învățământului teologic românesc, îl recomandă pe Lazăr Iacob ca fiind omul, preotul, profesorul, avocatul și nu în cele din urmă, românul promotor al verticalității și corectitudinii, calități promovate în întreaga sa carieră.

A doua căsătorie a preoților a fost și va rămâne una din problemele canonice majore legate strâns de viața și familia preoților și de cea a comunității. Lazăr Iacob fiind un apropiat al episcopului Ignatie Papp și colaborator al acestuia în rezolvarea problemelor canonice ale eparhiei, a fost la curent cu problemele disciplinare ale preoților mai ales din poziția de profesor de drept canonic la catedra Facultății de Teologie din Arad și membru al Consistoriului

Episcopiei Aradului, părerea sa în soluționarea anumitor probleme de disciplină, sau stabilirea acordării divorțului bisericesc fiind apreciată și urmată de episcopul Ignatie.

Cunoscând bine problematica timpului său, dar și perioada de mari transformări sociale de la începutul secolului XX, Lazăr Iacob se va înscrie în rândul teologilor cu preocupări reale în reformarea administrativă a bisericii românești din Transilvania, rămasă din cauze multiple în urma dezvoltării celorlalte culte din cadrul Imperiului Austro-Ungar. Astfel pentru a întări Biserica considera absolut necesară pornirea unei reforme în cadrul învățământului teologic, încât să dezvolte în rândul tinerilor conștiința preotească și națională, fără care nu se putea face o slujire a bisericii și a neamului românesc. Întărirea familiei preotești trebuia să pornească prin crearea unei elite teologice, care prin trăire și cultură să fie capabilă să dărâme bariera culturală instituită de reformele lui Apponyi. Din aceste cauze divorțul în rândul familiilor preotești, care trebuiau să devină exemple de vie de viață creștină, era de neconceput. Cu toate aceste imperative demne de urmat, viața modernă avea și noile sale provocări, iar familia preoților nu făcea excepție de la provocările modernismului. Existau cazuri de divorț în rândul preoților, dar mai ales existau cazuri de văduvie, ce atrăgeau după sine o serie întreagă de probleme.

Problemele legate de dreptul familiei soluționate de normele canonice emise de către sinoadele ecumenice erau în unele locuri, greu sau imposibil de aplicat, din această cauză cazurile de concubinaj în rândul preoților ce nu au găsit înțelegere la episcopii de care aparțineau canonic nu erau puține. În acest sens, Lazăr Iacob va susține cu motivare canonică și teologică aprofundată, părerea formulată de unul din marii canoniști ai secolului XX episcopul Nicodim Milaș, care a propus analizarea și reevaluarea canoanelor ce opreau a doua căsătorie și încercarea ca printr-un consens între bisericile autocefale să se rezolve această problemă delicată de disciplină eclezială.

Opinia lui Nicodim Milaș, referitoare la posibilitatea renunțării la unele prevederi canonice, ce nu aveau o trimitere la normele de credință ci erau hotărâri disciplinate ce au servit interesele de moment ale bisericii și au corespuns necesităților acelor timpuri, a fost acceptată în unele cercuri teologice în chip salutar, dar aspru criticată de apărătorii aplicării canoanelor cu acrivie, în rândul cărora se înscria și un grup de profesori de la Cernăuți, vestit centru universitar din Austro-Ungaria, în frunte cu profesorul de Teologie Morală Emilian Voiutski, care considera că o astfel de abordare a disciplinei canonice va aduce mari deservicii bisericii și va contribui la slăbirea autorității bisericești în rândul mirenilor. Părerea conservatorilor era unanimă, preoții văduvi și cei divorțați să se înfrâneze, iar normele canonice să se aplice în

litera lor, până la alte dispoziții date de un sinod ecumenic, sinod care întârzia să vină datorită situației politice încordate.

Analizarea normelor canonice ce dispuneau interzicerea celei de a doua căsătorii în cazul preoților, indiferent că erau văduvi sau divorțați, a determinat pe Lazăr Iacob să fie deplin alături de canoniștii care considerau posibilă acordarea unor dispense de la canoanele prea aspre în acest sens și au demonstrat că normele canonice menționate nu sunt norme ce aparțin dreptului divin și astfel o încălcare a prevederilor canonice emise pentru reglementarea acestor cazuri nu ar fi o încălcare a prevederilor Sfintei Scripturi, care dimpotrivă recomandă în textele pauline recăsătoria văduvelor. Așadar acceptarea recăsătorii preoților, nu ar fi o încălcare a dreptului divin, deoarece căsătoria nu a fost considerată niciodată ca fiind o piedică absolută în cale căsătoriei decât începând cu sinodul Trulan 691. Timp de secole practica bisericească era alta iar episcopii puteau opta pentru căsătorie.

Interdicția căsătoriei după hirotonie, introdusă de sinodul Trulan, ce ar sta la baza împotrivirii acceptării celei de a doua căsătorii, nu poate constitui un impediment deoarece niciodată căsătoria nu a constituit o piedică pentru primirea harului preoției. În cazul sinodului Trulan și a altor sinoade ce au emis canoane disciplinare, trebuie menționat că hotărârile luate de sinodali au urmărit stabilitatea bisericii în acel moment. Părerea unanimă a canoniștilor amintiți, inclusiv a lui Lazăr Iacob este că a doua căsătorie nu ar leza sub nicio formă învățătura dogmatică a bisericii, acceptarea acesteia putând fi făcută exact în modul în care s-a procedat la interzicerea căsătoriei episcopilor, adică din raționament disciplinar, urmând realizarea binelui bisericii. Faptul că aceste prevederi au fost adoptate de un Sinod Ecumenic, pune în dificultate *aparent*, adoptarea unor alte prevederi care să fie contrarii canoanelor inițiale.

Lazăr Iacob amintește de raționamentul lui Nicodim Milaș, pe care îl înțelege perfect în momentul în care face apel la *Consensus ecclesiae dispesae* și menționează că nu este necesară abrogarea sau casarea normelor canonice vechi, deși în acest caz se poate ajunge la un consens cu valoare de hotărâre sinodală, prin simpla acceptare a bisericilor autocefale a aplicării unor dispense în cazuri studiate și aprobate de autoritatea bisericească.

Întreg demersul teologic al acestei probleme poate găsi rezolvare, în opinia marelui canonist român, analizându-se fiecare caz în parte, iar prin acest mod de operare, nu ar mai exista abuzuri și mai ales nu se vor mai acorda divorțuri bisericești clericilor decât în cazuri extreme. Aplicarea normelor canonice cu observarea necesității reale a problemei, nu înseamnă în opinia sa încălcare a normei canonice, ci o aplecare spre nevoile și solicitările din ce în ce

mai mari ale preoților. Problemele disciplinare legate de viața preoților, nu au singurele care frământau Biserica începutului de veac și pentru care Lazăr Iacob a dedicat o parte din studiile sale. Biserica se confrunta cu sărăcia, cu aplicarea preferențială a legii autonomiei bisericești de către administrația maghiară, cu primul război mondial și cu tendințele clare de maghiarizare inițiate printr-un complex de legi menite să susțină reformele contelui Apponyi, ministrul maghiar al instrucției publice.

Pe fondul problemelor externe amintite, Lazăr Iacob identifică, în cadrul învățământului teologic arădean mari curenți, semnalate ulterior public și în ziarul Biserica și Școala. Cea mai mare urgență pentru Episcopia Aradului și pentru episcopul Ignatie Papp, era în opinia lui Lazăr Iacob, cea a învățământului teologic arădean, care avea la începutul secolului XX mari probleme organizatorice, datorate în mare parte lipsei mijloacelor materiale, atât în ceea ce privea înzestrarea bibliotecii cât și a salarizării clerului și implicit a sărăciei în care se zbăteau elevii acestei instituții. Înzestrarea materială a școlii, stipendiile elevilor, depindeau integral de administrația bisericească a episcopiei, sufocată și ea de greutățile momentului.

Reforma învățământului seminarial preconizat de Lazăr Iacob, vine într-un moment deosebit de greu pentru toată suflarea românească ce a generat un val întreg de reacții ce cuprindeau nemulțumirilor românilor din Ardeal, ce culminează cu problema învățământului confesional. Nemulțumirile mari din partea românilor ardeleni erau și asupra marginalizării culturale la care erau supuși în urma politicii de deznaționalizare promovate de guvernul de la Budapesta, politică la care deputații noștri asistau neputincioși, votul lor fiind insuficient pentru a putea schimba soarta milioanei de români din Ardeal. Institutul Teologic arădean cu o tradiție de o sută de ani de teologie și pedagogie în momentul acela, avea serioase probleme, generate în mare parte de neajunsurile amintite, dar pe lângă acestea Lazăr Iacob are curajul și luciditatea să menționeze birocrăția timpului, lipsa de organizare sistematică a disciplinelor de curs, precum și lipsa candidaților cu pregătire serioasă la Facultatea de Teologie.

Starea de fapt menționată de Lazăr Iacob ce viza starea jalnică a seminarului arădean, nu era una care putea promova un învățământ de calitate, profesorii de la Institut fiind plătiți necorespunzător pentru prestația avută, salariul fiind insuficient pentru acoperirea cheltuielilor necesare unui trai decent, conform statutului avut. Orele de muncă ce erau mult peste norma didactică practică la alte facultăți, peste aceasta adăugându-se și existența acelor *cursuri particulare de teologie* pentru studenții de la pedagogie, care în decursul a câteva luni de studiu primeau calificare preoțească, ceea ce constituia o imensă greșeală în opinia profesorului Lazăr Iacob, deoarece studenții pedagogi se prezentau la examenele se echivalare fiind insuficient

pregătiți, ceea ce a determinat nemulțumiri în cadrul teologiei arădene. Afluxul studenților pedagogi la specializarea teologie, fără o disciplină prealabilă și fără un calcul statistic precis, prin analiza necesarului de preoți și a considerării deficitului de profesori existent în acel moment, a dus la o criză a învățământului pedagogic, generând ulterior o adevărată criză a învățământului confesional prin lipsa de învățători. Acest fapt a declanșat o serie de măsuri aplicate studenților teologi cu maturitate (elevii cu pregătire superioară care și așa erau destul de rari), fiind obligați să obțină o dublă calificare teologică și pedagogică pentru a putea fi învățători până în momentul hirotonirii, în ideea salvării școlii confesionale.

Peste toate aceste probleme interne ale seminarului, proiectul de lege inițiat de Apponyi mai impune o sarcină greu de suportat pentru învățământul arădean. De cunoașterea limbii maghiare la un nivel satisfăcător, nivel constatat de inspectori maghiari anume trimiși, depindea funcționarea pe mai departe a școlii, deoarece în cazul în care elevii nu demonstau cunoștințe suficiente în cunoașterea limbii maghiare, școala trecea din grija bisericii ortodoxe în grija statului, care dispunea de metode eficiente pentru monitorizarea studiilor de limbă. Bariera culturală impusă românilor, s-a realizat și prin creșterea salarială a învățătorilor din Ungaria, la un nivel la care Biserica Ortodoxă nu se putea alinia, ceea ce a alimentat pe o parte nemulțumirea unor învățători care amenințau cu trecerea la învățământul de stat mai bine plătit, iar pe de altă parte periclita învățământul confesional prin lipsa viitoare de cadre. Cine mai dorea să devină învățător în școala confesională ortodoxă, în condițiile în care se oferea o salarizare mai avantajoasă la școlile de stat? Era firesc ca studenții preparanți mai bine pregătiți să opteze pentru aplicarea la școlile mai bune, ceea ce pe termen mai lung era echivalentul distrugerii învățământului confesional ortodox, școala românească ce constituia locul care pregătea în spirit românesc viitoarele elite intelectuale, capabile să lupte pentru binele românilor în parlamentul de la Budapesta.

Lazăr Iacob demonstrează prin studiul său că cele preconizate de Consistoriul Episcopal în acest sens nu va duce la salvarea învățământului confesional ci la desființarea lui, în același timp cu distrugerea teologiei. Este important de observat în modul de abordare a lui Lazăr Iacob, curajul și libertatea cu care aduce în discuție problemele delicate, fără a încerca cosmetizarea lor. Este un aspect demn de urmat, pentru orice teolog contemporan. Lazăr Iacob este promotor al unei teologii vii, care corespundea perfect nevoilor aceluși moment, astfel încât toate ideile lui erau ancorate în realitatea imediată. Nu doar modul său de gândire este important de urmărit ci și pe cel al episcopului Ignatie Papp al Aradului, care a oferit sprijin în măsura posibilităților, realizând în urma sesizărilor un dialog viu între administrația eparhială și

Facultatea de Teologie, aplicând perfect principiul autonomiei bisericești în ceea ce privea descentralizarea și oferirea unor libertăți profesorilor de la teologie, puternic închistați în concepțiile învechite care au pus un zid între studenți și catedră, între profesori și centrul eparhial, înțelegând perfect momentul istoric delicat și rolul determinant pentru viitorul bisericii și a neamului românesc. Ca o paranteză, acest model oferit de teologia arădeană în ceea ce privea legătura cu centrul eparhial și acordarea unei anumite autonomii administrative Institutului arădean, putea fi un model de exercitare a autonomiei bisericești după Unire în timpul încercărilor de implementare a acestui principiu administrativ în cadrul politicii bisericești, pentru toate cultele.

Ortodoxii din Ardeal erau singurii care au trecut printr-un astfel de experiment, singurii capabili să aplice principiul autonomiei, deoarece aveau și metodele necesare. Au fost capabili timp de optzeci de ani să experimenteze în condiții extrem de vitrege, fără ajutor de la statul maghiar, modul în care Biserica se poate administra conform principiului enunțat. Din această cauză modelul ardelean de exercitare a autonomiei bisericești nu a fost agreată de românii din Moldova și Muntenia, sugerând chiar că se urmărește ardelenizarea bisericii. Din punct de vedere administrativ, Biserica Ortodoxă din Ardeal se situa mult peste cea din România, iar în acest caz, Aradul era un exemplu demn de urmat. Lazăr Iacob, a avut un rol extrem de important în dialogurile purtate după unire pentru unificarea bisericească, punând în aplicare desigur experiența acumulată în anii trăiți în administrația arădeană.

Curajul profesorului Lazăr Iacob de a experimenta metode noi de predare, de a identifica probleme de organizare, în mod ciudat pentru timpul în care trăim azi, nu a stârnit invidii din partea colegilor, profesori mai experimentați, ci din potrivă, a fost un imbold pentru toți în direcția performanței academice. Este menționat în ziarul Biserica și Școala manifestul profesorului Teodor Botiș la preluarea conducerii redacției acestui ziar, de a încerca cu ajutorul colegilor de la teologia arădeană, realizarea unui ziar de înaltă ținută, pentru a fi fanion al eparhiei. Exact în acest prim număr, Lazăr Iacob va tipări primele capitole ale reformei preconizate în Institutul din Arad. Despre climatul de colegialitate și respect reciproc din cadrul acestei instituții, ne putem da seama și cu ocazia trecerii la cele veșnice a profesorului Avram Sădean, coleg și prieten apropiat a lui Lazăr Iacob, care va redacta și cuvântul funebral dedicat evocării vieții sale. Institutul arădean reprezenta mult pentru profesorii și studenții săi, în prima linie pentru lucrarea spre care au fost chemați, aceea de a fi slujitori vrednici ai altarelor strămoșești. Lazăr Iacob în acest sens a făcut totul, iar pentru erudiția și dedicarea sa, ziarul

Românul va publica în numărul din 1 decembrie pe prima sa pagină articolul său ce a aprins inimile tuturor românilor.

Revenind la problemele administrative ale Institutului arădean, este important de menționat că pe umerii studenților teologi existau sarcini și presiuni enorme din cauza amintită, ei fiind obligați să urmeze cursuri paralele ceea ce făceau aproape imposibile studiile teologice, la nivelul corespunzător. Lazăr Iacob are marele merit de a fi semnalat problemele dificile din cadrul învățământului teologic arădean și de a fi avut curajul expunerii sistematice a motivelor pentru care reforma era obligatorie. A găsit înțelegere ca întotdeauna la episcopul Ioan Ignatie Papp, omul care a văzut potențialul organizatoric și spiritul independent și puternic a lui Lazăr Iacob, oferindu-i bursă din parte episcopiei pentru a putea studia la Cernăuți, iar apoi insistând ca el să devină profesor la Institutul al cărui elev a fost odinioară. Ioan Ignatie Papp, a luat la cunoștință cele enumerate de Lazăr Iacob și a încercat în măsura posibilităților, să îndeplinească cererile lui.

Astfel încă în primele săptămâni s-au făcut modificări mari în structura anului școlar și a planului de învățământ inexistent până atunci prin introducerea unor cursuri bienale, adică cuplarea într-un singur curs a unor discipline teologice înrudite, ceea ce a determinat reducerea normei didactice de la douăzeci de ore la treisprezece, paisprezece ore, apropiat normei didactice a Facultății de teologie catolică de la Budapesta, a cărui plan de învățământ la inspirat pe Lazăr Iacob. Lucrarea lui Mihályfi Ákos, intitulată *A papnevelés története és elmélete* adică, (*Istoria și pedagogia educației clericale*), a fost lucrarea care a constituit punct de referință în planul de organizarea a institutului arădean după modelul celui catolic maghiar, deoarece a fost cel mai aproape de posibilitățile reale ale institutului arădean. Lazăr Iacob nu copiază pe nimeni, compară doar proiectul teologului maghiar cu ceea ce dispunea Aradul în acel moment făcând o proiecție în viitor cu ceea ce ar trebui să devină institutul arădean, care era mult în urma altor teologii. La elaborarea planului de învățământ a ținut cont de specificul românesc și ortodox și a introdus materii considerate deficitare în cadrul studiilor teologice, a desconggestionat catedrele de teologie practică prin introducerea acolo unde era strict necesar a cursurilor bienale, rezultând un proiect fiabil și performant, ceea ce a contribuit la transformarea vechiului seminar într-o instituție de prestigiu.

A rezolvat problema migrației studenților pedagogi la teologie, iar pentru a întări școala confesională cu dascăli competenți, a introdus o selecție riguroasă la admiterea în teologie, urmând criteriilor practice la facultăți celebre din Europa, demonstrând luciditate și preocupare pentru viitorul instituției.

Fiind loial programului inițiat pentru ridicarea standardelor în învățământul teologic, în vederea avansării instituției arădene la rang de Institut Teologic, a încurajat prin eliminarea obligativității dublei calificări și a solicitărilor exagerate adresate studenților cu maturitate, prezența în număr cât mai mare la examenului de selecție a candidaților cu astfel de pregătire, tocmai pentru a asigura catedrelor de teologie, un auditoriu elevat, capabil să asimileze noile cursuri ridicate la un alt nivel de predare. Organizarea internă a Institutului a suferit astfel modificări benefice, plin aplicare unui principiu inedit în acel moment care consta în implicarea studenților în anumite aspecte organizatorice, astfel încât Institutul să fie organizat în funcție de ceea ce doreau studenții și mai puțin profesorii. Nici în ziua de azi, nu ne putem lăuda cu astfel de performanțe și cu astfel de mod de aplicare a principiului autonomiei bisericești, care a adus rezultate remarcabile. În acest sens Lazăr Iacob a fost nu doar un admirabil pedagog, ci și un vizionar, iar activitatea lui la catedrele universitare în ca a performat, demonstrează din plin acest lucru.

Lazăr Iacob căuta prin aplicarea acestui principiu, nu popularitatea în rândul studenților, ci căuta să transforme institutul într-un loc în care studiul să primeze, fiind rezultatul dorinței proprii de cunoaștere și dezvoltare personală, nu un act impus prin constrângeri ca în seminariile mănăstirești din evul mediu. A fost ajutat în acest sens de vasta sa cultură teologică, de formarea sa intelectuală la prestigiosul Institut Teologic din Cernăuți unde a obținut titlul de doctor, dar și de dubla sa specializare fiind absolvent al Facultății de drept din cadrul Universității din Cernăuți. Posibilitatea de a înțelege perfect limba germană și maghiară, au deschis un drum deosebit în cadrul studiului dreptului bisericesc, ce implica o cunoaștere perfectă a disciplinelor din aria de cercetare a dreptului. Toate acestea au permis accesul la o carieră universitară prestigioasă, unică de felul acesta în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, dar foarte puțin mediatizată. Dacă am vorbit de calitatea sa de reformator al învățământului arădean, trebuie menționat și aspectul studierii atente de către Lazăr Iacob, a marilor universități europene care aveau în componența lor facultăți de teologie. Un model real și apropiat atât geografic dar și administrativ, fiind în aceeași țară, a fost desigur Facultatea de Teologie Catolică din Budapesta, care rivaliza cu cele mai importante centre universitare europene, sistemul de învățământ teologic maghiar fiind unul din cele mai avansate, deoarece studiul teologiei și selecția în vederea preoției începea foarte timpuriu, încă de la vârsta de 10 ani, printr-un program de parteneriat Biserica, școală, familie, ce funcționa extrem de bine.

Din această cauză Lazăr Iacob făcea unele recomandări cu aluzii clare la acest sistem, deoarece la noi românii ortodocși din cadrul Episcopiei Aradului, din lipsa unui sistem coerent

care să asigure candidați serioși pentru catedra de teologie și pentru preoție, s-a ajuns în situația dramatică de a accepta elevi foarte slabi pregătiți, ceea ce a impus și o scădere a nivelului de predare, ajustat desigur la nivelul auditoriului. Astfel, un loc important în cadrul reformei sale, l-a avut și cel al dezvoltării caracterului viitorilor preoți, care erau încurajați să gândească singuri și liberi spre a nu fi șablonati în sisteme adeseori străine ortodoxiei. Remarc aici că Lazăr Iacob în studiile sale propune aplicarea sistemului educațional de la Budapesta, însă adaptat nevoilor noastre, ale ortodocșilor din cadrul Ungariei de atunci. Toate punctele din platforma sa educațională se referă la o educație în cadrul eclezial și nu separat, ceea ce era foarte important. Din acest motiv a și insistat întotdeauna, nu doar la Arad ci și la București, ca studenții teologi să poată beneficia de cazare în cămin, unde să existe posibilitatea desfășurării unui program specific, cu participare la rugăciunea comună, acces la informație și intimitate personală, atât de necesare pentru formarea caracterelor viitorilor teologi.

În acest fel se acorda un rol important educației integrale, în cadrul căruia studenții erau învățați să comunice, să se comporte, să mănânce, să se îmbrace curat și adecvat chemării lor, eleganța fiind asimilată curățeniei și ordinii desăvârșite atât în vestimentație cât și în interiorul facultății, totul la un nivel superior timpului și societății în care trăiau. În cadrul acestei pregătiri integrale, sistematice, atenția era îndreptată și spre pregătirea spirituală care avea în viziunea de reformă a lui Lazăr Iacob un rol chiar mai mare decât pregătirea culturală.

Pentru realizarea acestui proiect educațional, a încurajat mult rugăciunea particulară, astfel încât studenții să poată sta cu propriile gânduri și să mediteze la calea pe care urmau să o parcurgă, din dorința de a dezvolta personalitatea fiecărui student. Lazăr Iacob dorea să ofere bisericii și societății caractere puternice, capabile de efort în favoarea credinței și neamului lor.

Nu a fost de acord cu măsurile austere practicate în unele școli teologice, deoarece considera că în teologie, atmosfera de studiu trebuie să fie destinsă, nu tensionată, încercând să înlăture barierele catedră – student, și să încurajeze comunicarea și conlucrarea comună în cadrul Institutului. Reforma lui Lazăr Iacob, chiar dacă nu s-a aplicat integral, a atins totuși punctele importante vizate, oferind Aradului bucuria de a avea un Institut Teologic, care putea rivaliza cu alte centre din Țară. Analizând proiectul de reformă înaintat de Lazăr Iacob, Consistoriului Episcopiei Aradului și Consiliului profesorilor din Institutul Teologic-Pedagogic Arad, putem observa azi, din perspectivă istorică, deficiențele unui învățământ rupt de realitățile cu care Biserica și societatea civilă se confruntau în acele momente. Aradul era prins în mijlocul unor lupte acerbe, pentru impunerea unei bariere culturale, ce viza toată partea

de vest, pentru a întări elementul maghiar, în toate aspectele sale de manifestare. În acest sens, legile apponiene au încercat distrugerea învățământului confesional, învățământ ce a asigurat continuitatea culturii și limbii române, prin introducerea unor standarde greu de împlinit în ceea ce privea cunoștințele de limbă maghiară, inspectorii constatând că în aceste școli, numite grec ortodoxe, existau mari carențe în predarea și cunoașterea limbii oficiale.

Reforma lui Lazăr Iacob a întărit elementul românesc în Arad, fiind un act de reparație morală, demonstrând administrației maghiare că românii sunt capabili să aplice principiul autonomiei câștigate prin Statutul șagunian și cu toate greutățile, s-a reușit la Arad, formarea unui Institut Teologic și Pedagogic, la nivel academic. Pentru acel timp, era o performanță enormă, pe care istoria merită să o consemneze în paginile dedicate Aradului și neamului românesc, în lupta sa pentru emanciparea națională.

Aceeași grijă deosebită a manifestat și pentru pregătirea academică a studenților de la cele două Facultăți de drept în care a activat, catedra de drept bisericesc găsim în persoana lui Lazăr Iacob cel mai strălucit profesor. Această disciplină se studia la Facultățile ardeleni, după modelul facultăților din Austro-Ungaria, fiind de fapt prezentă și în cadrul facultăților importante din Europa, unde domina elementul catolic, tocmai din dorința ca viitorii juriști să cunoască mai bine raporturile juridice dintre Stat și Biserică. Având în vedere faptul că Transilvania a făcut parte din Ungaria, la cele două facultăți de drept din Oradea și Cluj, dreptul bisericesc era catedră distinctă, urmând să ofere cunoștințe juridice necesare pentru a se păstra legătura de colaborare existentă între cele două instituții fundamentale în orice stat modern. Utilitatea catedrei de drept canonic din cadrul facultăților de drept este subliniată adeseori de profesorul Lazăr Iacob, rămas ultimul profesor de această specialitate. Din păcate pentru România, după unire, nu s-a mai găsit utilitatea acestei discipline, deși în România Întregită existau o multitudine de probleme a căror soluționare țineau tocmai de competențele oferite de această catedră.

Nu pot să nu amintesc aici, conflictul lui Lazăr Iacob, cu studenții evrei de la Facultatea de drept din Oradea, pe fondul unor probleme ce țineau de istoria noastră românească, de originea și continuitatea românilor în acest spațiu. Cât de crâncen au apărut românii ardeleni poziția lor românească și pe profesorul care a fost umilit de studenții care nu erau capabili să vorbească corect limba română. În unele cercuri se insinuează faptul că Lazăr Iacob ar fi fost antisemit, deoarece a cerut pedepsirea acelor studenți, însă din documentele anexate se poate observa ușor că în momentul în care a ajuns decan, la doar o lună după evenimentele menționate, va fi chemat să răspundă la o problemă delicată, deoarece unul din

profesori (Dimitrie Mototolescu) a primit la cursuri studenții evrei suspendați, pe bună dreptate, fiindcă nu doar au jignit reputația lui Lazăr Iacob, ca profesor de drept românesc, ci erau convinși că unirea Ardealului cu România erau un furt, iar învățătura despre continuitatea elementului românesc în Transilvania o minciună, ce era contrazisă de gânditorii evrei, menționați și ai în documentele anexate.

Lazăr Iacob nu a căutat răzbunarea, a acționar ca un preot ortodox ceea ce și era, deși nu făcea caz din acest aspect, considerând că profesorul coleg a procedat corect când a anulat cu de sine putere interdicția dată de consiliul profesoral, fără să mai continue cu sancțiuni la adresa studenților recalcitranți sau asupra profesorului indisciplinat. Caracterul deosebit a lui Lazăr Iacob a făcut să fie atât de respectat în cadrul facultății de drept, atât cea de la Oradea cât și cea de la Cluj, după fuzionarea celor două facultăți. Ca o paranteză utilă, Lazăr Iacob a fost profesorul care prin diplomația sa și calitatea preoțească a discutat condițiile de transfer cu decanul de la Cluj, astfel nici un profesor de la Oradea nu a pierdut catedra, deoarece a reușit să aplice ceea ce a experimentat cu succes la Arad, adică dublarea catedrelor.

Dreptul bisericesc a fost pentru Lazăr Iacob nu doar o simplă disciplină academică, ci un mod de viață, fiind în orice prilej, omul echilibrat, elegant și modest în același timp, lucit și capabil să ofere cele mai perfecte soluții la problemele dificile și urgent de rezolvat, astfel încât de cele mai multe ori nu se mai putea adăuga nimic la cele enunțate de el.

Astfel Lazăr Iacob a ajuns cea mai competentă voce în ceea ce privea relațiile cu Biserica Catolică, în special a Concordatului și a Acordului cu Roma, precum și a patronatului suprem, subiecte dezbătute în cadrul catedrei de drept bisericesc alături de studenți, iar ulterior de doctoranzii săi. A avut curajul să aducă în fața studenților subiectele arzătoare ale momentului, nu doar identificându-le ci oferind și soluții clare în favorul bisericii și statului de drept, evidențiind drepturile suverane ale statului și necesitatea exercitării de acesta a patronatului suprem, fiind un apel împotriva diletantismului cu care aceste probleme au fost abordate, scăzând astfel prestigiul extern al statului român și aducând prejudicii bisericii naționale ortodoxe, ce era dominantă doar cu numele.

Un aspect deosebit ce decurge din stabilirea dreptului de supremă inspecție și control și care afecta grav imaginea externă a României, era refuzul catolicilor maghiari din Ardeal de a recunoaște regelui dreptul de patronat suprem, drept exercitat alături de instituțiile statului. Tot acest refuz nu a fost formulat politic, pentru a nu stârni un conflict diplomatic, ci religios, sub masca tradițiilor catolice maghiare și a dreptului canonic. Iată încă o dată rolul important

jucat de dreptul bisericesc ca o catedră cu multiple implicări în stabilirea unor raporturi corecte între stat și culte.

Indiferent de pretențiile avute de Biserica Catolică în materie de patronat suprem, indiferent de ce motivații au încercat să aducă, acest drept este un drept suveran și el derivă din suveranitatea statului. Catolicii maghiari au încercat fără succes să demonstreze că patronatul suprem a fost o grație specială, un merit câștigat de primul rege Ștefan I și transmis în baza titlului de rege apostolic, tuturor regilor Ungariei. Acest mit a fost spulberat chiar de juriștii și canoniștii catolici maghiari, citați de Lazăr Iacob pentru a demonstra că dreptul de patronat suprem a fost exercitat întotdeauna ca o prerogativă a suveranului în baza și în concordanță cu legile statului de drept. Donațiunile sau beneficiile așa cum sunt ele definite de către teologii catolici, au fost donațiuni de stat, nu din averea personală a regelui, iar statul a făcut donațiunile urmărind un dublu scop, bisericesc și politic, deoarece Biserica avea în atribuția sa și îngrijirea armatei. Donațiunile primite de Biserică sunt atribuite așadar din bunurile statului și sunt ale tuturor, statul poate astfel dispune de acele bunuri.

Chiar dacă regii Ungariei, au exercitat anumite influențe pozitive asupra prosperității bisericii catolice în perioada evului mediu, în istoria modernă de după 1848, se proclamă egala îndreptățire a tuturor cultelor, iar Biserica catolică încetează de a mai fi considerată biserică națională, chiar dacă regii maghiari erau catolici. În baza dreptului de patronat suprem și nu din calitatea de rege apostolic, regii maghiari au donat beneficiile episcopale, urmând ca episcopii numiți să fie ulterior confirmați de Roma, fapt care a generat nenumărate conflicte cu Vaticanul și a creat impresia unei autonomii a Bisericii Catolice din Ungaria.

Menționez că autonomia Bisericii Catolice maghiare era doar aparentă, pentru că nu putem vorbi de autonomie în catolicism. Doar maghiarii au reușit prin politici agresive să obțină tacit o oarecare independență economică față de Vatican. Regii Ungariei au depășit cu mult sfera lor de influență, ajungând să numească inclusiv episcopi, să traseze granițele episcopiilor și mitropoliilor, sau să intervină în diverse probleme ale diferitelor confesiuni de pe teritoriul lor, așa cum s-a întâmplat și cu Biserica Ortodoxă din Ardeal.

După anul 1918, situația politică administrativă va impune noi legi în România, care nu putea să îngăduie existența necanonică și nelegală a Statului Romano Catolic din Ardeal, instituție feudală fără recunoaștere canonică din partea Vaticanului și legală din partea statului. Statusul catolic refuza dreptul de exercitare a patronatului suprem regelui României invocând exact acele legi feudale maghiare cuprinse în *presupusa* Bulă a Papei Silvestru, demonstrată

ca fals chiar de teologii catolici maghiari, și pe Tripartitul lui *Werboczi*, compilație de legi feudale care conferea drepturi nelimitate regilor maghiari datorită calității lor de regi apostolici.

În virtutea regalității apostolice, maghiarii din Ardeal, ocrotiți de Biserica Catolică, care era considerată în cercurile conservatoare ca urmașa de drept a acestei regalități, au desfășurat diverse acțiuni de denigrare a statului român, încercând să obțină protecția Vaticanului, și considerând public în presa maghiară din Ardeal și străinătate, că Hristos este singurul lor rege și papa este locțiitorul său, deci ei nu sunt obligați să depună jurământ de fidelitate regelui ca șef de stat și nici să accepte patronatul suprem.

Întreaga medie românească era plină de articole în care românii exprimau dezacordul semnării unui Concordat cu Vaticanul și cu toate acestea, clasa politică a pornit tratativele în totală necunoaștere a problemelor canonice catolice, care nu erau doar simple norme de drept canonic, ci în același timp și legi de stat, sau mai precis a unui supra stat, ce dorea să se situeze în poziție de lider mondial. Ce se întâmpla de fapt cu acest document și de ce întreg Ardealul era împotriva lui, iată întrebarea la care Lazăr Iacob va încerca să ofere un răspuns și după părerea lui Iorgu Ivan, cel mai competent răspuns. Iorgu Ivan avea dreptate când a făcut această afirmație, deoarece nimeni nu a mai abordat problemele ce decurg din acest document cu competența lui Lazăr Iacob, omul care a avut la dispoziție simultan o atât o cunoaștere canonică cât și una juridică. Abordarea sa este una bazată pe analiză, din perspectiva dreptului bisericesc, primând aspectele legate de subminarea autorității Bisericii Ortodoxe Române și definirea raportului între stat și culte raportat la acest document, care favoriza clar Biserica Catolică, încălcând deliberat principiul egalei îndreptățiri a cultelor în fața legii, principiu fundamental pentru stabilirea unui raport corect între culte și stat.

Concordatul garantează Bisericii Catolice deplină libertate, cum de altfel această libertate este garantată și în celelalte concordate încheiate cu statele aflate sub sfera de influență a Vaticanului. Documentul semnat de Vasile Goldiș a fost încheiat însă într-un timp în care Vaticanul nu mai era ceea ce dorea să fie, adică un stat independent. Suveranitatea politică ca Vaticanului era doar la nivel de speranță, papalitatea beneficiind în acel moment de un respect internațional, câștigat printr-o politică inteligentă în special în anii de război, când papa invita liderii politici din lume la tratative de pace, pacea fiind cu predilecție subiectul principal abordat în mai toate discursurile. Papa credea sincer că va fi invitat la tratatul de pace de la Paris, unde va ocupa un loc important, după atât de multă osteneală în aria propovăduirii păcii, iar liderii politici ai statelor participante, vor revizui și rezolva *chestiunea română*, adică recunoașterea oficială a statului Vatican și implicit a papei ca președinte al acestui stat. Dar

speranța Sfântului Scaun nu s-a împlinit la Conferința de Pace de la Paris, situația statului papal rămânând o problemă de drept internațional nerezolvată. În momentul semnării Concordatului cu România, papa nu avea calitatea de șef de stat, deci nu avea calitatea de a semna un astfel de acord, ce era mai mult politic decât religios.

Din acest considerent, în opinia lui Lazăr Iacob, încheierea Concordatului cu România este departe de a fi lege cu caracter obligatoriu, așa cum aveau pretenția semnatarilor catolici, chiar dacă ea a fost promulgată. Părerile lui Lazăr Iacob în acest sens este extrem de clară, fiind de fapt și părerea unor profesori de notorietate în acel moment cum ar fi Onisifor Ghibu, cel care a fost numit de guvern să analizeze problemele legate de concordat și de statul catolic și care a analizat dificila problemă din perspectiva relațiilor diplomatice stabilite cu Vaticanul după unire și a proiectelor inițiate pentru semnarea unui viitor acord.

În calitate de diplomat român dar și abil istoric, va pune la dispoziția guvernului și a majestății sale, un set impresionant de documente care să illustreze interesele nu tocmai corecte ale Vaticanului. Tot la fel și în studiile lui Lazăr Iacob, se observă aceeași tendință, de a identifica politicile subversive vaticane, pe care le și justifică prin documentarea serioasă pusă la dispoziția oricărui om de bună credință, situându-se pe aceeași poziție cu colegii săi de la Universitatea Regele Ferdinand din Cluj, Onisifor Ghibu, Ion Lupaș și Alexandru Lapedatu, formând împreună o adevărată gardă de apărare a intereselor statului român și a Bisericii Ortodoxe. Gândirea lui Lazăr Iacob se distanțează de cele ale profesorilor de istorie, prim modul juridic de abordare, utilizând desigur și datele cercetării făcute de colegii săi. Este important de menționat modul în care Lazăr Iacob accentuează aspectul suveranității Vaticanului, ca punct de sprijin pentru denunțarea Concordatului. Este singurul autor care pornește în formularea solicitării de anulare a acestui acord, din analiza textului și nu din aspecte externe, deși le confirmă și el, însă consideră importanta pornirea de la aserțiunea existentă în textul documentului, că acesta poate fi denunțat cu un preaviz. Aici este de fapt în opinia lui, poarta prin care statul român, putea scăpa de un jug, pe care l-a asumat cu prea multă ușurință.

Dacă se acceptă ideea mediei interbelice și a majorității politicianilor, cu observarea faptului că statul papal nu avea calitatea de a semna un astfel de acord, menționez că Vaticanul redevine stat independent abia la doi ani de la semnarea Concordatului cu România, prin Acordurile Lateran semnate în anul 1929, acorduri ce pun capăt delicatei *chestiuni romane* și acordă Vaticanului prestigiul pierdut. Deci exista și o astfel de posibilitate de a cere denunțarea documentului, posibilitate asupra eficacității căruia Lazăr Iacob manifestă rezerve. Nu contestă

acest aspect legat de dreptul internațional, dar consideră mult mai ușoară varianta propusă de el, mai ales că știa extrem de bine textul documentului și interpretare lui corectă din informație de primă mână și anume prietenia sa cu Vasile Goldiș autorul textului ultim al Concordatului cu Vaticanul.

Mențiunea lui Vasile Goldiș prin care afirmă că statul putea denunța Concordatul oricând doar prin simpla procedură legală cerută, a preavizului de șase luni, era demnă de luat în considerare, deoarece natura acordului în sine permitea acest fapt, fără concesi din partea Vaticanului și fără nici un demers legal din partea statului român. Timpul a confirmat că părerea lui Lazăr Iacob a fost cea corectă, dar fără să fie pusă în aplicare de factorii de decizie. În acest sens înclin să dau crezare afirmațiilor lui Lazăr Iacob, că la mijloc au fost interese străine de neamul românesc, orchestrate din umbră de diaspora maghiară. Acest aspect desigur neoficial, este subliniat și de Onisifor Ghibu, care avea impresia că la tratativele de la Vatican, nu au vorbit cu cardinalul Pietro Gasparri, ci cu grupul de interese maghiar, atât de hotărâtă era diplomația vaticană să reprezinte interesele naționale ale maghiarilor din Transilvania. Mai mult profesorul Onisifor Ghibu era convins că existau interese străine imense, de a face să dispară din arhivele românești, documente importante. Acesta a și fost motivul pentru care va pune la dispoziția statului, acel set de documente, pentru a le conserva de la distrugere sau sustragere.

Având în vedere că nu am găsit la Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale ale României, documentul Tribunalului din Arad, Dosar c. ir. 22/1933 Parchetul Tribunalului Arad, Nr. cr. 9570/1933, menționat atât de Lazăr Iacob cât și de Onisifor Ghibu în colecția sa, document ce redă explicațiile lui Vasile Goldiș în instanță, despre interpretarea anumitor articole din Concordat și asupra reglementărilor cu referire la statusul catolic, deci document extrem de important pentru înțelegerea justeții interpretării lui Lazăr Iacob, înclin să fiu de acord cu părerea lui Onisifor Ghibu.

Studierea Concordatului românesc din perspectiva dreptului civil și canonic demonstrează practic nulitatea acestui document, deoarece în momentul încheierii Vaticanul nu mai era legal stat suveran, chiar dacă avea o suveranitate onorifică și nu putea încheia un Concordat ce este considerat tratat bilateral. Concordatul în cazul nostru al românilor, nu era un tratat bilateral internațional, a cărui valabilitate nu încetează în momentul schimbării guvernelor, deoarece Vaticanul nu putea emite pretenții de acest gen în situația politică de la data semnării documentului, ci putea fi considerat cel mult un acord încheiat pentru clarificarea anumitor probleme, asupra cărora se putea reveni oricând. Este de fapt și ideea de la care

pornește Lazăr Iacob în demersul analizei Concordatului și a implicării acestui document în organizarea bisericească din România și implicit a efectului pe care documentul în cauză l-a avut în elaborarea legii cultelor, lege ce va fi promulgată ulterior Concordatului, dar cu influențe clare dictate de Vatican în baza acestuia. Deși pornește de la această idee ce reprezenta de fapt și dorința clasei politice, Lazăr Iacob o argumentează, o consideră posibilă dar nu cea mai bună.

Statul Român nu numai că avea dreptul să denunțe Concordatul, dar politicienii noștri în baza documentației extrem de minuțioase pusă la dispoziție de o întreagă elită de profesori specializați în drept civil și internațional, drept canonic și istorie, aveau o obligație cel puțin morală în pornirea acestui demers și să fie capabil să clarifice prin lege de stat și nu prin convenție specială situația relației bisericii catolice și stat în România reîntregită. De ce trebuia să se procedeze la denunțarea Concordatului? Pentru că acest document punea în lumină nefavorabilă întreaga diplomatie română, sugerând că tânărul stat este incapabil să gestioneze situația cultelor, fapt ce ține de organizarea internă a statului și avea nevoie de Vatican pentru a reglementa o situație care cădea în competența lui.

Concordatul conținea câteva elemente, ce nu apăreau în concordatele încheiate de Vatican cu alte state. Afirmații și prevederi aparent fără semnificație, strecurate printre rânduri dar care nu au scăpat analizei atente a lui Lazăr Iacob, au demonstrat că deși aparent inofensive aceste diferențe, inteligent adăugate și cu dedicație specială pentru români, aduceau prejudicii statului și implicit bisericii ortodoxe dominante. Probabil politica vaticană miza pe faptul că fiind o țară tânără cu un guvern tânăr, România va accepta fără ezitare solicitările papalității, în virtutea renumelui pacificator, amplificat în timpul războiului. Se pare că Vaticanul nu a greșit. Politicienii noștri, au ignorat toate semnalele venite de la specialiști, aducând mari deservicii țării, iar Vaticanul s-a văzut continuatoarea coroanei ungare în România, obținând drepturi la care nici măcar nu a visat și nici nu a primit în vreo țară cu politică națională serioasă.

Amintesc aici astfel de artificii catolice, pe care politicienii români, fără a înțelege gravitatea situației, le-au acceptat fără rezerve : *articolul IV* de exemplu, prevedea comunicarea liberă între ierarhii catolici din România și *suveranul pontif*, lider religios și se pare și politic, care are reședința în afara granițelor țării, fără nici un control din partea statului, fapt ce putea crea prejudicii mari statului român. *Articolul VIII* din Concordat menționa că episcopii au deplină libertate în administrarea diecezei, conform prerogativelor oficiului lor episcopal în conformitate cu normele canonice și disciplinare ale bisericii catolice, fiind liberi să transmită hotărâri în sfera morală, religioasă și bisericească, aceste hotărâri fiind aduse la

cunoștință conform Concordatului, Ministerului Cultelor, numai după publicarea lor și doar dacă sunt de interes general. România lasă așadar prin Concordat poarta țării deschisă, prin care catolicii, în special catolicii maghiari puteau comunica liber cu Roma, nu doar în probleme spirituale ci mai mult în probleme politice, legate clar de acțiuni cu caracter iredentist, Roma devenind adeseori în acest sens, punctul de sprijin în lupta maghiarilor contra statului român. Observația lui Onisifor Ghibu în acest sens este mai mult decât edificatoare.

Vorbind despre oficiul episcopal, în opinia lui Lazăr Iacob, formularea *articolului VIII din Concordat* este foarte vagă, episcopul urmând să funcționeze după disciplina canonică aprobată exclusiv de Biserica Catolică, aserțiune ce nu apare în alte concordate, unde statul aprobă de comun acord cu responsabilii cultului toate normele de funcționare a bisericii. Acest aspect este o încălcare flagrantă a autonomiei bisericești, principiu după care s-a organizat raportul stat -culte în România întregită și în orice alt stat modern.

Numirea episcopilor devine conform Concordatului un drept exercitat exclusiv de papă, care are obligația doar de a notifica statul român, pentru a cădea de comun acord, dacă ar fi sau nu restricții de ordin politic asupra persoanei alese, deci fără drepturile din patronatul suprem în care regele desemnează și papalitatea aprobă. Vedem o răsturnare clară a situației, deoarece acel *comun acord*, cu referire la eventuale restricții de ordin politic, nu este cuprins în nici un alt concordat, deoarece se deduce clar că anumitele probleme de ordin politic țin de suveranitatea statului și organizarea internă și nicidecum de un acord semnat cu papalitatea. Și în acest aspect, principiul autonomiei religioase, care admite colaborarea între stat și biserică este încălcat, statul având această datorie de a regala raporturile dintre culte, aplicând și principiul egalei îndreptățiri, ori în acest caz, catolicii au fost favorizați față de celelalte culte în defavoarea nu doar a bisericii dominante, ci chiar a statului de drept.

În acest sens nici o putere străină, cu atât mai puțin statul papal, cu sublinierea clară a poziției sale, cum că *nu era suveran la acea dată*, nu putea face aprecieri, la adresa unui stat suveran, în maniera utilizată în Concordat, fără a aduce prejudicii grave suveranității statului.

Așa cum o hotărâre canonică nu este supusă aprecierii Statului dar se admite aprecierea puterii laice, este firesc ca nici Statul să nu admită amestecul unei puteri străine, în probleme religioase, în condițiile în care Vaticanul urma să devină Stat independent la doi ani de la semnarea Concordatului. La vremea semnării documentului Vaticanul visa la realizarea autonomiei sale politice, dar calitatea de aspirant la suveranitate nu oferă capacitatea de a

constata împreună cu un alt Stat suveran de comun acord, dacă sunt sau nu motive politice împotriva unei numiri episcopale.

O altă problemă gravă semnalată de Lazăr Iacob, ce mi se pare extrem de importantă decurge din textul Concordatului referitoare la problema *cetățeniei*, care este extrem de neclar formulată și care de asemenea aduce lezări integrității țării, datorită faptului că noi românii am acceptat ceea ce alte țări nu au dorit să accepte. Vorbim aici de *cazurile de excepție*, care prevedeau în acordul românesc, funcționarea episcopilor, preoților și profesorilor de teologie, ce nu aveau cetățenia română, în caz de necesitate, fără a fi precizate acele cazuri, ceea ce aducea Concordatul românesc, în clară inferioritate și sub acest aspect, față de alte concordate în care *cetățenia era obligatorie*.

Concordatul cu Vaticanul nu a fost capabil să rezolve nici pe departe problemele confesionale din România Reîntregită, deoarece nu s-a discutat în acest document, problema gravă a patronatului suprem, ignorat cu intenție vădită și dreptul de supremă inspecție și control ce derivă din Constituție, drepturi care sunt suverane și cărora trebuie să se supună toate cultele de pe cuprinsul țării. Biserica Ortodoxă Română de exemplu, a fost supusă unui control sever din partea statului, mai ales în problema patrimoniului, a terenurilor dobândite de la stat cu drept de uzufruct și care aveau un regim special de exploatare. Am amintit cazul în care statul, prin Ministerul Cultelor sesiza „*abuzuri*” făcute de unii episcopi, care pentru binele Bisericii, nu respectau anumite prevederi din protocol, doar pentru a reuși să acopere multiplele cheltuieli pentru care nu aveau fonduri.

În tot acest timp, Biserica Catolică se bucura prin Concordatul cu Vaticanul și prin Legea Cultelor, lege emisă cu promisiunea solemnă față de Vatican, că nu va leza nici o prevedere din Concordat, de tratament preferențial și mai ales de o avere asupra căruia statul român nu avea nici un control și care trebuia supusă obligatoriu controlului de stat, fiind în marea ei parte donație din partea statului. Desigur politicienii nu au sesizat acest aspect, deși Lazăr Iacob a sesizat factorii de decizie prin scrieri de o uimitoare analiză și luciditate. Mai mult, catolicii primeau și ajutor de la bugetul de stat. Sub forma unei rente, pentru terenurile expropriate în timpul reformei agrare, în condiții materiale extrem de avantajoase, în condiția în care acele terenuri aparțineau de fapt statului. Situația era halucinantă și este de mirare faptul că adeseori ierarhii Bisericii Ortodoxe au sesizat statul român să impună măsuri, pentru a echilibra situația economică între culte și de a nu mai acorda subvenții, cultului catolic, ce avea în proprietate cu drept de uzufruct o unei imense avere ce aparținea de drept statului român și mai avea și pretenția de a primi ajutoare de la bugetul de stat, în egali măsură cu Biserica

Ortodoxă dominantă. Concordatul nu a reușit să rezolve nici spinoasa problemă a *statusului* catolic din Ardeal, a cărei situație canonică juridică nu a fost menționată în Concordat, lăsând în urma semnării acestui document mai multă nedumerire, privind acțiunea acestei asociații, ce funcționa în baza unor tradiții medievale, fără nici o aprobare din partea statului român.

Lucrările lui Lazăr Iacob scrise tocmai pentru a sprijini Statul și Biserica Ortodoxă, vin să clarifice anumite situații politice, dar mai ales canonice, privind raporturile Statului român cu Biserica Catolică, demonstrând că pentru reglementarea acestor raporturi nu era necesar și nici oportun semnarea unui Concordat cu Vaticanul și era suficient ca în cazul altor culte aprobarea de către Stat a unui statut de funcționare, în conformitate cu *legea cultelor* care apare la români cu mare întârziere în 1928, la un an după Concordat. Teoretic lucrurile trebuiau să se întâmple invers, statul să elaboreze legea cultelor, raportul cu catolicii să fi fost stabilit ca și cel al ortodocșilor prin această lege și prin statut propriu cultului dar aprobat de stat, iar eventualele neclarități, doar dacă Statul considera necesar, să se fi stabilit prin Concordat. Este clar pentru oricine studiază aceste aspecte, că elementul catolic din Ardeal a fost favorizat neloyal de chiar statul român, care trebuia de fapt să preîntâmpine și să sancționeze astfel de neajunsuri. Clientelismul politic interbelic, situația internațională extrem de fragilă, instabilitatea politică generată de deasa schimbare a guvernelor, a făcut posibilă această eroare juridică și canonică, ce era Concordatul cu Vaticanul. Documentul a fost aspru criticat de Lazăr Iacob, care cerea statului român denunțarea lui imediată.

Concordatul defavoriza România și a stârnit valuri de indignare, fiind aspru criticat de Biserica Ortodoxă, care prin ierarhi, profesori, preoți și studenți a încercat zădărnicierea acestui plan politic, dar fără rezultat favorabil. După semnare, au cerut denunțarea acordului, care în acel moment nu a fost deplin înțeles în toată gravitatea lui, de clasa politică, însă fără rezultat notabil. Una din marea problemă a Concordatului a fost ignorarea reglementării canonice și juridice a asociației *Status Romano Catholicus Transilvaniensis*, care funcționa nestingherită pe teritoriul României, și care exercita o puternică influență în viața religioasă și economică a Bisericii Catolice din Ardeal. În acest sens Lazăr Iacob, în baza unei solide analize istorice, canonice și juridice, demonstrează ilegalitatea funcționării ei pe teritoriul României, chiar dacă ea a funcționat o lungă perioadă de timp. Statusul a funcționat ilegal, deoarece recunoașterea sa oficială nu a existat în Austro-Ungaria, existența ei canonică nu a fost confirmată de Vatican, Statul român după unire nu a recunoscut calitatea sa oficială, Concordatul nu o menționează ca personalitate juridică, deci interzicerea ei era mai mult decât necesară, deoarece pe lângă faptul că funcționa nelegal, aducea deservicii enorme Statului român, prin publicarea în presa străină

a unor articole denigratoare la adresa statului, a Bisericii Ortodoxe și a poporului român, acuzând că drepturile maghiarilor catolici sunt încălcate în România, cu toate că Biserica Catolică a primit în România mai mult decât avusese în Ungaria pe vremea când a fost biserică dominantă. Activitatea iredentistă a maghiarilor, orientată împotriva statului de drept a continuat, ceea ce a determinat pe profesorul Lazăr Iacob să constate că uneori scrierea, analiza textului, demonstrarea flagrantă a falsului istoric, nu sunt suficiente pentru a apăra, atât statul de drept cât și drepturile Bisericii Ortodoxe dominante, înțelegând desigur prin acest termen, sensul oferit de autor în opera sa, adică un simplu titlu onorific, primit în urma contribuției aduse la consolidarea statului de drept, a realizării unirii și a păstrării identității naționale.

În opinia lui Lazăr Iacob, existența pe teritoriul României a unei astfel de asociații și a faptului că România tolera tacit activitățile maghiarilor grupați sub scutul bisericii, au reprezentat un real pericol la unitate bisericii. Aceasta a și fost cauza care a determinat din partea lui Lazăr Iacob organizarea în data de 28 mai 1933, a protestului antirevizionist, demarat printr-o moțiune ce cuprinde drepturile românilor și a minorităților conlocuitoare, de a locui în spațiul teritorial stabilit în anul 1918 la Alba Iulia. Aminteam că la această manifestare au participat toți reprezentanții societății civile din Bihor și județe învecinate, dar și reprezentanții cultelor religioase.

Este important de menționat aici la concluzii, că printre cultele participante se număra și reprezentantele minorității iudaice, atât prin rabin cât și prin președintele federației evreilor din România. Participarea acestora, precum și scrisorile adresate lui Lazăr Iacob ca organizator și implicit statului român prin care își confirmau loialitatea față de stat și dorința de a viețui sub administrația românească nu sub cea maghiară, demonstrează faptul că evreii din România nu se aliau atitudinilor revizioniste maghiare și în consecință nu erau adepți ai teoriilor lui Rösler. Mă refer desigur la incidentul din anul 1924 când Lazăr Iacob intrase în conflict cu câțiva studenți evrei, care l-au ofensat pentru afirmațiile la adresa continuității elementului românesc în Transilvania. Hotărârea Consiliul Profesorial care va pedepsi prin excluderea temporală de la cursuri a studenților evrei implicați, iar ulterior incidentul cu profesorul Mototolescu, care a trecut peste hotărârea Consiliului Profesorial, au determinat unii scriitori recentți, să sugereze că Lazăr Iacob ar fi fost antisemit. Faptul că după ce va ajunge decan, adică la o lună după incident și nu a luat măsurile ce se impuneau împotriva profesorului Mototolescu și a studenților consemnați, ba mai mult, considerând la plângerea scrisă a celorlalți studenți că profesorul Mototolescu a procedat corect călcând interdicția și primit studenții consemnați la cursuri, demonstrează cu prisosință, că Lazăr Iacob nu a avut nimic cu antisemitismul în

accepțiunea lui de azi. Faptul că liderii evreilor participă alături de el la o astfel de manifestare, este o garanție în plus în opinia mea, că Lazăr Iacob nu era antisemit și cei care au ajuns să cunoască viața și opera sa pot veni cu o confirmare suplimentară. În întreaga sa operă nu există nici măcar un cuvânt care să poate sugera așa ceva. Atitudinea sa militantă, orientată mereu pe situația de drept a statului român în raport cu cultele, se poate explica și prin faptul că Lazăr Iacob a fost crescut într-o familie preoțească din Ardeal, a studiat și a activat ca profesor de drept în trei facultăți ardelenene și a cunoscut extrem de bine situația raportului dintre stat și culte din fosta administrație maghiară.

Astfel catolicii maghiari nu puteau formula pretenții în baza dreptului canonic și civil, referitor la patrimoniul și drepturile deținute în Ungaria, deoarece Lazăr Iacob era printre pușinii juriști și canoniști care cunoșteau situația reală, atât al cultului catolic cât și a raportului dintre culte și statul ungar. Având în vedere acest aspect dar și faptul că Lazăr Iacob vorbea perfect limba maghiară, îl putem considera cea mai competentă autoritate în acest domeniu. Din aceste motive scrierile sale merită o evaluare corectă, mai ales din perspectiva dreptului bisericesc, catedră pe care a slujit-o cu atât de mult profesionalism, evaluare pe care sper să o fi realizat în studiul de față. Calitatea de sa umană extraordinară, concretizată în imensa sa capacitate de muncă și dedicație față de soarta Bisericii Ortodoxe strămoșești, îl reazăază pe Lazăr Iacob la locul de cinste pe care îl merită în rândul teologilor și profesorilor de drept bisericesc, care au onorat această catedră.

Bibliografie

Izvoare

1. Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.
2. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Cultul catolic în România, Concordatul cu Vaticanul*, Tipografia Diacezană Oradea 1933.
3. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Politica Scaunului Papal, capitol introductiv la istoria concordatelor postbelice*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj 1936.
4. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Situția de drept a Ordurilor și Congregațiilor religioase în România”, în *Omagiu Înaltpreasfinției Sale dr. Nicolae Bălan Mitropolitul Ardealului la douăzeci de ani de arhipăstorire*, Editura Diecezană Sibiu 1940.
5. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Natura Juridică a Patronatului Suprem și Drepturile Suverane ale Statului Român*, Universitatea Regele Ferdinand I Din Cluj Seminarul de drept Bisericesc, Cluj Institut de Arte Grafice Ardealul, 1938.
6. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Căsătoria a doua a preoților. Chestiune de Drept canonic*, Tiparul Tipografiei Diacezane Arad, 1911.
7. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Reorganizarea învățământului teologic și a educațiunii seminariale*, Sibiu, 1917.
8. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Drept bisericesc ortodox*, Curs litografiat, Arad, 1918.
9. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Regimul cultelor în România întregită*, Craiova, 1931.
10. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Biserica dominantă și egala îndreptățire a cultelor*, Tiparul Tipografiei Diacezane, Arad, 1936.
11. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Stat și Biserică*, Tipografia Cărților Bisericești, București 1942.
12. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Situția de drept a ordurilor și congregațiilor religioase din România” extras din *Volumul Omagiu I.P.S. Sale Dr. Nicole Bălan mitropolitul Ardealului*, Sibiu, 1940.
13. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Personalitatea juridică a Bisericii”, în *Studii Teologice* an. VIII, nr.1. 1940, p. 105 – 140.
14. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Ordurile și congregațiile religioase în Concordatele noi*, București, 1943.
15. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Conștiința ortodoxă în Ardeal”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXI, 1943, nr. 10 - 12. p. 455-486.
16. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Împăratul Iustinian ca legislator bisericesc*, București 1948.

17. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Împăratul Justinian ca legislator bisericesc”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXV, 1946. nr. 4-9. p. 213-238 și 10-12, p. 177-301.
18. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Biserica și transformările sociale”, în, *Biserica Ortodoxă Română*, an LXIII(1945), nr.7-8,P. 302-318.
19. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, *Căsătoria a doua a preoților. Chestiune de drept canonic*, Tiparul Tipografiei Diacezane, Arad 1911.
20. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, Teodor Neș, Ștefan Mărcuș, *Bihorul Strajă la Hotare*, Casa Națională a Județului Bihor, Tipografia Diacezană Oradea, 1933.

II. Lucrări de specialitate

1. Anania Valeriu, *Pro Memoria –Acțiunea catolicismului în România interbelică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1992.
2. Anuarul Universității Regele Ferdinand Cluj, Tipografia „Ardealul ” 1934/1935. BCU Cluj.
3. Anuarul Universității Regele Ferdinand Cluj 1935/1936, Tipografia „Ardealul ” 1937 BCU Cluj.
4. Anuarul Universității Regele Ferdinand Cluj 1937/1938. BCU Cluj.
5. Afacerea școalei de fete din Arad, Tiparul Tipografiei Diacezane Arad, 1910.
6. Balogh, Arthur, *A törvényhozó hatalom*, Politzer Zsigmond Kiadása , Budapest, 1899.
7. Balogh, Arthur, *Magyar közjog*, Stampfel Károly Kiadása, Budapest- Pozsony, 1903
8. Balogh, Arthur, *Jogállam. Értekezések a társadalmi tudományok köréből*, Kiadja Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1914.
9. Bălan, +Nicolae, *Biserica împotriva Concordatului*,Tiparul Tipografiei Diacezane, Sibiu 1929.
10. Benkö, József, *Transsilvania specialis Erdély földje és népe*, Fordította, bevezető tanulmányalés jegyzetekkel közzéteszi Szabó György Első kötet, Kriterion Könyvkiadó Bukarest – Kolozsvár, S.A.
11. Boncz, Ferencz, *A vallás körüli felségjogok*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság,Budapest,1894.
12. Botiș Pr. prof. dr. Teodor, Sădean, dr. Avram, *Institutul pedagogic grec ortodox din Arad*, Tipografia Diecezană, Arad, 1912.
13. Botiș, Pr. prof. dr. Teodor, *Istoria școalei normale(Preparandia) și a Institutului teologic Ortodox Arad*, Editura Consistoriului, Arad 1922.

14. Centenarul unirii românilor și Europa de astăzi, Simpozionul Internațional de Știință, Teologie și Artă, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia, Editura Reîntregirea Alba Iulia, 2018.
15. Ciuhandu, Pr.dr. Gheorghe, *Patronatul Ecclesiastic Ungar, în raport cu drepturile Statului Român*, Tiparul Tipografiei Diacezane, Arad 1928.
16. Ciuhandu, Pr.dr. Gheorghe, *Preoțimea Ortodoxă din Ardeal și chestiunea cultelor în România. Apel public din partea Asociațiunei Andreiu Șaguna a Clerului din Mitropolia Ardealului*, Tiparul Tipografiei Diacezane Ortodoxe Române, Arad, 1924.
17. Ciuhandu, Pr.dr. Gheorghe, *Patronatul ecclesiastic ungar în raport cu drepturile statului român*, Tiparul Tipografiei Diacezane, Arad 1928.
18. Chirodea, Florentina, *Învățământul superior la granița de vest a României Mari. Academia de drept Oradea 1912-1934* Editura Universității Oradea 2011.
19. Dragomir, Silviu, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, Editura Astrei, Sibiu 1943.
20. *Desfacerea căsătoriilor religioase*, regulament, Episcopia Aradului nr 5591-1940, Editura Diacezana Arad, 1941.
21. Ferdinandy, Gejza, *Magyarország közjoga*, Politzer Zsigmond és Fia kiadása, Budapest 1902.
22. Ferdinandy, Gejza, *A királyi méltóság és hatalom Magyarországon : közjogi tanulmány*, Kilián Frigyes, m. k. egyetemi könyvárus kiadása, Budapest.1895.
23. Ferdinandy, Gejza, *A rendi elemek a magyar alkotmányban*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1907.
24. Ferdinandy, Gejza, *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*, Franklin Társulat, Budapest 1906.
25. Floca, Arhid. Prof.dr. Ioan N., *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, SL, Ed. Romcart SA,1991
26. Goga, Octavian, *Ce e Tribuna zilelor noastre? Răspuns la broșura „ Mangra Tisza și Tribuna”*, Arad 1911.
27. Goldiș, Vasile, *Concordatul*, Tiparul tipografiei Diacezane Arad, 1927.
28. Ghibu, Onisifor, *Acțiunea catolicismului unguresc și a Sfântului Scaun în România întregită*, Cluj Institutul de arte grafice Ardealul, 1934.
29. Grigoriță, Georgică, *Sfintele și Dumnezeieștile canoane în Biserică: între tradiție eclezială și necesitate pastorală*, Editura Universității din București, 2017.
30. Ioja, Pr.prof.dr. Cristinel, Tang, Pr.lect.dr. Marcel, *Învățământul Teologic Ortodox din Arad, Itinerar , Forme, Perspective*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2016.

31. Iorga, Nicolae, *Sate și preoți din Ardeal*, Institutul de Arte Grafice, București 1902.
32. Iorga, Nicolae, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol I, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1908.
33. Ivan, Iorgu, *Vârsta hirotoniei clericilor*, Tipografia Cărților Bisericești, București 1937.
34. Karacsony, János, *Szent-István király oklevelei és a Szilveszter-bulla : diplomatikai tanulmány*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1891.
35. Karácsonyi, János, *Az aranybulla keletkezése és első sora*, Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Budapest, 1899.
36. Karácsonyi, János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, 1 kötet*, Kiadja Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1900.
37. Karácsonyi, János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, 2 kötet*, Kiadja Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1901.
38. Karácsonyi, János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, 3 kötet*, Kiadja Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1901.
39. Karácsonyi, János, *A székelyek eredete és Erdélybe való települése*, Kiadja Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1905.
40. Karácsonyi, János, *Hogyan lett Szent István koronája a magyar szent korona felső részévé*, Kiadja Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1907.
41. Karácsonyi, János, *A magyar nemzet őstörténete 896-ig*, Szent-László Nyomda Részvénytársaság Műnyomdája, Oradea-Mare – Nagyvárad.
42. Lapedatu, Alexandru, *Noul regim al cultelor în România*, București 1928.
43. Lupaș, Ioan, *Studii, Conferințe și comunicări istorice*, vol. II Cluj, 1940.
44. Lupaș, Ioan, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Editura Cartea Românească din Cluj, Sibiu, 1942.
45. Mangra, Vasile, *Mitropolitul Sava II Brancovici 1656-1680*, Tiparul Tipografiei Diacezane, Arad, 1906.
46. Mangra, Vasile, *Vorbirea de program*, Aradi Nyomda Részvénytársaság, Arad, 1910.
47. Meteș, Ștefan, *Viața bisericească a românilor din Valea Oltului*, Editura Asociațiunii, Sibiu, 1930.
48. Moraru, Alexandru, *Momente însemnate din Istoria Bisericii Ortodoxe Române în mileniul al II-lea și la începutul mileniului al III-lea*, Universitatea Babeș Bolyai, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Cluj, 2010.
49. Mihályfi, Ákos, *A papnevelés története és elmélete*, Szent István Társulat, Budapest, 1896.

50. Mihályfi, Ákos, *Beszédei, Egyházi beszédek*, Szent István Társulat, Budapest 1929.
51. Mihályfi, Ákos, *Beszédei, Társadalmi beszédek*, Szent István Társulat Budapest 1929.
52. Mihályfi, Ákos, *Beszédei, Társadalmi beszédek, II.kötet*, Szent István-Társulat. Budapest 1929.
53. Mihályfi, Ákos, *Beszédei, Ünnepnapok és Egyházi beszédek tetemesen bővített új kiadása*, I.kötet, Kiadó Szent István-Társulat, Nyomtatta Stephaneum Nyomda, Budapest, 1929.
54. Nagy, Ernő, *Magyarország közjoga*, Eggenberger-Fele Könyvkereskedes, Budapest 1891.
55. Nastasă, Lucian, *Antisemitismul universitar în România (1919–1939) Mărturii documentare*, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2011.
56. Páll Szabó Ferenc, Pócsai Sándor, *O istorie a maghiarilor*, Editura Világhírnév, Cluj, 2014.
57. Păcurariu, Pr. prof. dr. Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Ediția a III a, Editura Basilica, București 2013.
58. Păcurariu, Pr. prof. dr. Mircea, *Politica statului ungar față de Biserica Românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986.
59. Păcurariu, Pr. prof. dr. Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, Ediția a II a, Editura Enciclopedică, București, 2002.
60. Pop, Valeriu, *Acordul de la Roma*, Imprimeria Fondul Cărților Funduare, Cluj, 1934.
61. Popescu, Grigorie, M., *Preoțimea română și întregirea neamului, vol. II*, Tipografia Vreamea, Cluj, 1940.
62. Popovici, Nicolae, *Manual de drept bisericesc oriental, cu privire specială la dreptul particular al Bisericii Ortodoxe Române*, Tiparul Tipografiei Diacezane Arad, 1925.
63. Rus, Pr. Prof. dr. Constantin, „Diaconatul. Rolul și importanța lui în Biserică. Studiu istoric-canonic” Editura Universității "Aurel Vlaicu", Arad, 2004.
64. Rus, Pr. prof. dr. Constantin, *Canoanele sinoadelor din Galia (sec.IV-VII)*, Astra Museum, Sibiu 2013.
65. Szekfű, Gyula, *A száműzött Rákóczi, 1715-1735*, Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Budapest, 1913.
66. Szekfű, Gyula, *Felelet a száműzött Rákóczi dolgában*, Benkő Gyula cs. és kir. udv. könyvkereskedésének bizománya, Budapest, 1914.

67. Szekfű, Gyula, *Három nemzedék, egy hanyatló kor története*, Élet Irodalmi és Nyomda Rt. Budapest 1920.
68. Szekfű, Gyula, *Mi a magyar?* Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1939.
69. Vesa, Pr.dr. Pavel, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Editura Gutemberg Univers, Arad 2008.
70. Vesa, Pr.dr. Pavel, *Învățămintul Teologic de la Arad 1822-1948*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva 2013.
71. Velicu, Dudu, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României, 1947-1947*, ediție îngrijită de Alina Tudor-Pavelescu, București, 2004.
72. Vaida, Voevod, Alexandru, *Mangra Tisza și Tribuna*, Tipografia A. Mureșanu, Brașov, 1911.

III. Studii și articole

1. Adresa Episcopului Ioan Mețianu către Excelența Sa, Apponyi Albert, Tribuna Arad, nr. 45, 10 martie 1907.
2. Adresa Arhiepiscopului și Mitropolitului Ioan Mețianu și a soților săi episcopi ca reprezentanți a bisericii române greco orientale din Transilvania și Ungaria, în *Tribuna* Nr. 45, Arad, Duminică 25 febr.-10 martie, anul XI.
3. Adresa Arhiepiscopului și Mitropolitului Ioan Mețianu și a soților săi episcopi ca reprezentanți a bisericii române greco orientale din Transilvania și Ungaria, în, *Biserica și Școala*, Nr.10, Arad 4- 17 martie 1907, anul XXXI.
4. Adunarea generală a „Reuniunii femeilor române din Arad și provincie”, în, *Biserica și Școala*, Anul XXXIX. Arad, Nr. 7. 15/28 februarie 1915.
5. Apărarea națională, Învoială între guvern și deputați, în *Tribuna*, Arad 1-14 martie 1907.
6. Botiș, Pr. prof. dr. Teodor, „Vieța internă și organizația institutului teologic din Arad” în, *Biserica și Școala*, Anul XLV, Arad, 31 Octomvrie (13 Noiembrie) 1921.
7. Botiș, Pr. prof. dr. Teodor, „Către Cetitori”, în *Biserica și Școala*, anul XLI, Nr. 39, Arad, 27 septembrie- 7 octombrie 1917.
8. Bulacu, Pr. dr. Mihai, „Centenarul nașterii pr.prof.dr. Lazăr Iacob”, în *Studii Teologice* seria a II a, anul XXXVI, nr.3-4, martie- aprilie 1984.
9. Ciorogariu, Roman „dr. Avram Sădean” în, *Biserica și Școala*, Anul XXXVIII. Arad, 2/5 noiembrie 1914. Nr. 44.

10. Ciuhandu, Pr.dr. Gheorghe „Căsătoria a doua a preoților”, în *Biserica și Școala*, Nr 11, Anul XXXII, 16-29 martie 1908.
11. Floca, Arhid. prof. dr. Ioan. N. „Codex juris canonici”, în *Studii Teologice*, seria II anul XXXIV, Nr. 9-10, noiembrie –decembrie, 1984, p.697.
12. Floca, Arhid. prof. dr. Ioan. N. „canoanele Sinodului de la Sardica”, în *Studii Teologice*, seria II anul XXXIII, nr. 9-10, noiembrie – decembrie, 1971.
13. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr „La Alba Iulia”, în *Românul*, Arad, anul VIII, nr.12, 23 noiembrie, 1918.
14. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr „Preoți cu crucea-n frunte”, în *Românul*, Arad, anul VIII, nr.4, 13 noiembrie.
15. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr „Morală unui politician”, în *Românul*, an.VII, nr.47, 7 ianuarie 1919.
16. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr „Zi de sărbătoare”, în *Românul*, an VII, nr.19, 1 decembrie 1918.
17. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr „Cuvântare rostită la parastasul celebrat pentru profesorul Dr. Avram Sădean în catedrala gr.-or. rom. din Arad, In 9/22 nov” în *Biserica și Școala*, Anul XXXVIII. Arad, 16/29 noemvrie 1914.
18. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala* Nr 41, anul XLI, Arad 29 octombrie - 11 noiembrie 1917.
19. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLI. Arad, 15-28 Octombrie 1917. Nr. 42.
20. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLI. Arad, 22 octombrie-4 noiembrie, 1917 Nr. 43.
21. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLI. Arad,29 octombrie- 9 noiembrie 1917, Nr.44.
22. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLI, Arad, 18 noiembrie1917, Nr. 45.
23. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLI, Arad, , 12-25 noiembrie 1917, Nr.46.

24. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLI, Arad, , 19 noiembrie-2 decembrie,1917, Nr.47.
25. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLI, Arad, 26 noiembrie-9 decembrie,1917, Nr.48.
26. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLI, Arad3-16 decembrie ,1917, Nr.49.
27. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLI, Arad, 10-25 decembrie,1917, Nr 50.
28. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLI, Arad, 17-30 decembrie,1917, Nr 51.
29. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLI, Arad,24 decembrie-6 ianuarie,1917, Nr. 52.
30. Iacob, Pr. prof. dr. Lazăr, „Reorganizarea învățământului teologic și a educației seminariale”, în *Biserica și Școala*, Anul XLII, Arad, 21 ianuarie- 3 februarie 1918, Nr. 3.
31. Ivan, Prof. dr. Iorgu „Catedra de Drept Bisericesc la Facultatea de Teologie și Institutul teologic din București între 1881-1981”, în *Studii Teologice*, anul XXXIII, iulie-decembrie, București, 1981, nr. 7-10, p. 588.
32. Ivan, Prof. dr. Iorgu, „Centenarul Facultății și Institutului de Teologie din București”, în *Studii Teologice*, anul XXXIV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1982.
33. Ivan, Prof. dr. Iorgu, „Aniversări Evocări, Profesor dr. Lazăr Iacob (1884-1951)” în *Biserica Ortodoxă Română* Nr 7-8, 1985.
34. Ivan, Prof. dr. Iorgu, „Biserica și instituția căsătoriei” în *Studii Teologice*, anul VIII, vol.II, 1940, p.127.
35. Ichim, Drd. Dumitru, „Problema celibatului preoțesc în Biserica Romano-Catolică”, în *Studii Teologice*, seria a II, anul XXII, nr. 9 -10, noiembrie- decembrie, 1970.
36. Leucuția, Pr. Corneliu, „Reforma învățământului teologic”, în *Biserica și Școala*, Anul XLII. Arad, 25 Februarie -10 Martie, 1918. Nr. 9.
37. Marga Pr. conf. dr. Irimie, „Pr. Prof. Univ. dr. Lazăr Iacob (1884 – 1951)” în, *Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea. 70 de ani de la înființare*, Oradea, 1995.

38. Matei, Ioan, „Lupta pentru unitatea legii strămoșești”, în *Revista Teologică Sibiu*, ed. Academia Teologică Andreiană, anul XXX, nr. 5-8, mai – august, 1940.
39. Miron, Pr. drd. Dan, „Principii și rânduiele morale privitoare la cler, în Canoanele Sinoadelor Ecumenice”, în *Studii Teologice*, seria a II, anul XXII, nr. 9 -10, noiembrie-decembrie, 1970.
40. Păcățeanu, Mihai, „Un program de muncă un glas de încurajare”, în *Biserica și Școala*, Nr 41, anul XLI, Arad 29 octombrie - 11 noiembrie 1917.
41. Păcurariu, Pr. Prof. dr. Mircea, „Cultura teologică ortodoxă românească între anii 1925-1975, la a 50 a aniversare a înființării Patriarhiei Române”, în *Studii Teologice*, seria a II a, anul XXVII, nr. 9-10, noiembrie- decembrie 1975.
42. Plătică, magistrand Mihail, „Canonicul Clementie Popovici. Contribuția lui la dezvoltarea Dreptului bisericesc ortodox”, în *Studii Teologice*, nr. 5-6, 1961.
43. Rus, Pr. Prof. dr. Constantin, „Starea civilă a clerului și celibatul după legislația sinodului al VI lea Ecumenic”, în *Ortodoxia*, Revista Patriarhiei Române, anul LVIII, nr. 4, septembrie-decembrie 2007.
44. Rusin, Drd. Jean, „Starea civilă a preoților și diaconilor după sfintele canoane”, în *Studii Teologice*, anul XXV, nr. 5-6, mai-iunie, 1973.
45. Stan, Pr. prof. dr. Liviu, „Jus Ecclesiasticum, Dreptul în viața bisericii”, în *Studii Teologice*, seria II anul XII, nr. 7-8, septembrie- octombrie 1960.
46. Stan, Pr. prof. dr. Liviu, „Contribuții și poziții ale teologilor români în probleme de drept bisericesc”, în *Studii Teologice*, seria II, anul XXII, nr.3-4 martie-aprilie 1971.
47. Stan, Pr. prof. dr. Liviu, „Profesorul Iacob Lazăr (23 Martie 1884 – August 1951)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 4-5, 1952.
48. Stan, Pr. prof. dr. Liviu, „ Tradiția pravilnică a Bisericii. Însemnătatea și folosul cunoașterii legilor după care se conduce Biserica”, în *Studii Teologice*, seria II, anul XII, nr. 5-6, mai, iunie 1960.
49. Stan, Pr. prof. dr. Liviu, „ Despre *Recepția* de către Biserică a hotărârilor sinoadelor ecumenice”, în *Studii Teologice*, seria II, anul VIII, sept-oct, 1965.
50. Stan, Pr. prof. dr. Liviu, „Poziția laicilor în Biserica Ortodoxă”, în *Studii Teologice*, seria II, anul XX, nr. 3-4, martie-aprilie, 1968.
51. Stan, Pr. prof. dr. Liviu, „Căsătoriile mixte și ultimele măsuri luate de Vatican împotriva lor”, în *Studii Teologice*, seria II, anul XX, nr. 7-8, septembrie- octombrie, 1968.
52. Stan, Pr. prof. dr. Liviu, „Codificarea canoanelor”, în *Studii Teologice*, seria II, anul XXI, nr. 9-10, noiembrie-decembrie, 1969.

53. Stan, Pr. prof. dr. Liviu, „Har și jurisdicție”, în *Studii Teologice*, seria II, anul XXII, nr. 1-2, ianuarie- februarie, 1970.
54. Stan, Pr. prof. dr. Liviu, „ Despre modul de însușire a vechilor pravile: receptare sau asimilare?”, *Studii Teologice*, seria II, anul XXV, nr.1-2, ianuarie – februarie, 1973.
55. Stăniloae, Pr. Prof.dr. Dumitru, „ Caracterul mobil și permanent al Tradiției”, în *Studii Teologice*, anul XXV, nr.3-4, martie – aprilie, 1973.
56. Stăniloae, Pr.prof.dr. Dumitru, „Temeiurile teologice ale ierarhiei și ale sinodalității ei”, în *Studii Teologice*, seria a II, anul XXII, nr. 3-4, martie-aprilie 1970.
57. Valdman, Pr. Drd. Traian, „Însemnătatea sinodului al VI- lea Ecumenic pentru codificarea canoanelor”, în *Studii Teologice*, seria a II, anul XXII, nr. 9 -10, noiembrie- decembrie, 1970.
58. Redacția, „Sfințirea Bisericii din Tămajda”, în, *Biserica și Școala*, anul XXVIII, Arad, 19 septembrie (2 octombrie) 1904, nr. 38.
59. Redacția, „Cuvântarea P.S. Sale D-lui Episcop Diecezan Ioan. I Papp rostită la deschiderea Sinodului eparhial din anul 1907”, în *Biserica și Școala*, Nr 18, Arad 29 aprilie – 2 mai 1907, anul XXXI.
60. Redacția, „Episcopatul Ortodox Român la Guvern”, în *Tribuna*, Arad 22 februarie- 7 martie,anul XI, 1907.
61. Redacția, „Interzicerea manualului de geografie”, în *Biserica și Școala*, Nr 37, Arad, anul XXXI, 9/22 septembrie 1907.
62. Redacția „La majestatea sa”, în *Tribuna*, Nr. 44, Arad 24 februarie- 9 martie, anul XI, 1907.
63. Redacția, „Concurs” în *Biserica și Școala* Anul XLVI Arad, 10|23 Iulie 1922. Nr.28.
64. Redacția „Cronica”, în *Biserica și Școala*, Nr 4, Arad 21 ianuarie- 3 februarie, 1907, anul XXXI.
65. Redacția „Cronica” în *Biserica și Școala*, Nr 9, Arad, 25 februarie- 10 martie, 1907, anul XXXI.
66. Redacția, „An nou griji noi”, în *Biserica și Școala*, Nr 41, Arad 8-21 octombrie, anul XLI, 1917.
67. Redacția, „Note”, *Telegraful Român*, nr. 75, Sibiu, 10/23 iulie 1908, anul LVI, p. 309.
68. Redacția, „Anunț școlar”, în *Biserica și Școala* Anul XLI. Arad, 6|19 August Nr. 32 1917.

69. Redacția, „Vorbirea Prea Sfinției Sale Domnului Ioan. I. Papp Episcopul Aradului ținută la 8 mai în Casa Magnaților față cu proiectul ministrului Apponyi”, în *Biserica și Școala* Nr 18, Arad 29 aprilie – 2 mai 1907.
70. Redacția, „Înainte furtunei”, în *Tribuna*, Arad, an XI, nr. 41, 6 martie 1907.
71. Redacția, „Cauza furtunei”, în *Tribuna* Arad, an XI, nr. 48, 1-7 martie 1907.
72. Redacția, „Episcopatul Ortodox Român la Guvern”, în *Tribuna* Arad, an. XI, nr.42, 7 martie 1907.
73. Redacția, „O mare adunare națională. Episcopii la guvern”, în *Tribuna*, Arad, an XI, nr. 43, 8 martie 1907.
74. Redacția, „La majestatea Sa”, în *Tribuna*, Arad, an XI, nr.44, 9 martie.
75. Redacția, „Teroarea în Cameră”, în *Tribuna* Arad, an XI, nr.46, 12 martie 1907.
76. Redacția, „Este instrucția elementară o problemă de stat?”, în *Tribuna* Arad, an XI, nr. 47, 13 martie 1907.
77. Redacția, „Memoriul Societății clerului „Ajutorul” și Societății studenților în teologie înaintat d-lui ministru de culte în chestia Concordatului”, în *Biserica și Școala*, Anul XLV, Arad, 7|20 Februarie 1921. Nr. 6, p. 5-6.
78. Redacția, „Manifestația de Duminică”, *Gazeta de Vest*, Oradea, nr. 1330/ 17 octombrie 1934.

III. Documente de arhivă

1. Arhivele Naționale Serviciul Județean Arad, Fond personal Vasile Goldiș act. 6/1919-1933, scrisoarea din 4.07.1906.
2. Arhivele Naționale Serviciul Județean Arad, Fond personal Vasile Goldiș act. 6/1919-1933. Scrisoarea din 11 martie 1907.
3. Arhivele Naționale Serviciul Județean Arad, Fond personal Vasile Goldiș act. 6/1919-1933. Scrisoarea din 14 decembrie 1906.
4. Arhiva Arhiepiscopiei Aradului, act 1744, 6300, dosar 171 III 905/ 1906; act 139, 2895 dosar 171 III 905/1907, act 3020 dosar 171 III 905/1908.
5. Arhiva Arhiepiscopiei Aradului, decizia 5835/ III 1905.
6. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Academia de drept Oradea, dosar 51/ 1923-1924, F33.
7. Arhivele Naționale, Direcția Județeană, Cluj, Fond Academia de drept Oradea, dosar 65, Procese Verbale ale Consiliului Profesorat 1925-1926, F.9.

8. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Academia de drept Oradea, dosar 65, Procese Verbale ale Consiliului Profesorat 1925-1926.
9. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Academia de drept Oradea, dosar 65, Procese Verbale ale Consiliului Profesorat 1925-1926,F.12.
10. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Academia de drept Oradea, dosar 65, Procesele Verbale ale Consiliului Profesorat, 1925/1926. F20.
11. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Academia de drept Oradea, dosar 65, Procesele Verbale ale Consiliului Profesorat, 1925/1926,F. 44.
12. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Academia de drept Oradea, dosar 82/1926-1927.
13. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Academia de drept Oradea, dosar 82 Procesele Verbale al Consiliului Profesorat 1926-1927, F10.
14. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Academia de drept Oradea, dosar 83 Procesele Verbale al Consiliului Profesorat 1927-1928, F10.
15. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Academia de drept Oradea, dosar 83 Procesele Verbale al Consiliului Profesorat 1927-1928, F.11.
16. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Academia de drept Oradea, Dosar 79, act 686/1926-1927, F2.
17. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Fondul Academia de Drept Oradea Dosar 51, F.28.
18. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea, Fond 798, Inventar 1375, Dosar 51,F. 5.
19. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea Dosar 43, F. 16-17.
20. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea Dosar 51, F.31.
21. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea Dosar 65 Procese Verbale 1925-1926.
22. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea Dosar Procese Verbale 1926-1927 B, doc.nr.840/1923-1924.
23. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea Dosar 43, F. 3
24. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea Doc. 387/ 1927, Dosar 111.
25. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea, Doc.555/1926, Dosar 65.

26. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea, Dosar 149, Doc 106/1926-1927.
27. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea, Registrul de Procese Verbale 1926-27, Doc 299/1926,F. 9.
28. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea, Doc 60315/1927, Dosar 32.
29. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea, Dosar 79, F. 1.
30. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea, Dosar 82, Doc 717/1927 , F. 4.
31. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea Dosar 82/1926-1927, F.10.
32. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea, Raport 686/ 30 iunie, Dosar 79/ 1926-1927.
33. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Dosar 149/ 1944-1934,F.16.
34. Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Facultatea de Drept Oradea, Dosar 580-1926-1927, Absolutor 830/1928-1929, F. 89.
35. Arhivele Arhiepiscopiei Aradului, III/241, 5868/1909.
36. Arhivele Arhiepiscopiei Aradului, III/240, 5867/1909.
37. CNSAS, Arhiva Fond Informativ 184383, Dosar I0005459, Fișa Personală.
38. CNSAS, nota informativă 19 martie 1949, F.18750/949.
39. CNSAS, nota DGSS NR.324/44.297/ 12.09.1951.
40. CNSAS, Consiliul Securității Statului U.M.0768, S1b.2./6.03.1972.
41. CNSAS, nota informativă, f.18750/949/19.03.1949.

IV. Resurse web

1. Brătianu, Vintilă, I.C.
https://ro.wikipedia.org/wiki/Vintil%C4%83_I._C._Br%C4%83tianu, 27 iunie 2019
2. Boncz, Ferencz, A vallás körüli felségjogok, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság,Budapest,1894.
https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Books_21_JogJogtortenet_1235_Vallas_koruli_felsegjogok.
3. Cercel Elena, Doru Bogdan, „Istorie și artă în destinul preparandiei din Arad. 200 de ani de la înființarea acestei școli”,p.400.
http://noema.crifst.ro/ARHIVA/2013_6_3.pdf.4 oct.2019.

4. Constantinopol, <https://ro.wikipedia.org/wiki/Constantinopol>, 26, iunie, 2019.
5. Constituția din 1923, Textul actului publicat în M.Of. nr. 282/29 mar. 1923. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=1517, 28 februarie 2019.
6. Cronologia monarhiei în România, [https://ro.wikipedia.org/wiki/Cronologia monarhiei_%C3%AEn_Rom%C3%A2nia#Anii_1921_-_1930](https://ro.wikipedia.org/wiki/Cronologia_monarhiei_%C3%AEn_Rom%C3%A2nia#Anii_1921_-_1930), 27 iunie 2019.
7. Codul de Drept Canonic, text oficial și traducere în limba română, Editura Sapiența, Iași 2004, p. 257, <https://antropologieteologicabiblioteca.files.wordpress.com/2015/07/codul-de-drept-canonic-1989.pdf>, 20 iunie 2019.
8. Goldiș, Vasile, 81. https://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Goldi%C8%99, 2 octombrie 2019.
9. Goldiș, Elena, 82. https://ro.wikipedia.org/wiki/Elena_Goldi%C8%99, 2 octombrie 2019.
10. Giurcuția, Sebastian, Activitatea orădeană a profesorului Lazăr Iacob, <http://istorielocala.ro/index>, Luni, 24 Septembrie 2012, 21 Oct 2018.
11. Glattfelder, Julius, https://ro.wikipedia.org/wiki/Julius_Glattfelder, 25 iunie 2019
12. Horváth, Mihály, Magyarország történelme, Heckenast, Pest, 1871, <http://real-eod.mtak.hu/5532/>. 25 iunie 2019.
13. Iacob Lazăr „Dr.Valerian Șesan, București, 1940”, <https://muzeu.unibuc.ro/ro/iacob/>, 20 februarie 2020.
14. Legea din 30 iulie 1921 pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș Textul actului publicat în M.Of. nr. 93/30 iul. 1921. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=65850. 4.oct.2018.
15. Mada, Pr. dr.Teofan, Evocarea-magistratului-aradean-george-plopu-1857-1940-membru-de-onoare-al-academiei-romane <https://www.arq.ro/evocarea-magistratului-aradean-george-plopu-1857-1940-membru-de-onoare-al-academiei-romane/31785>. 24 aprilie 2020.
16. Maniu, Iuliu, https://ro.wikipedia.org/wiki/Iuliu_Maniu, 27 iunie 2019.
17. Manea, Robert, „Importanța celor paisprezece puncte ale lui Woodrow Wilson în anul centenarului Marii Uniri”, Ediția de Dimineață, 9 ianuarie 2018, <https://editiadedimineata.ro/importanta-celor-paisprezece-puncte-ale-lui-woodrow-wilson-in-anul-centenarului-marii-uniri/>.

18. Neagu, Răzvan Mihai, „Studenti din Comitatul Bihor la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți(1875-1918)”,
<https://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2017/RM%20Neagu.pdf>, 21. oct 2018
19. Papa Pius al XI lea, https://ro.wikipedia.org/wiki/Papa_Pius_al_XI-lea. 22 aprilie 2020
20. Papa Benedict al XV lea, https://ro.wikipedia.org/wiki/Papa_Benedict_al_XV-lea. 22 aprilie 2020.
21. Pâclișanu Zenovie, https://ro.wikipedia.org/wiki/Zenovie_P%C3%A2cli%C8%99anu, 27 iunie 2019.
22. Păcurariu dr. Mircea, Dicționarul Teologilor Români. <http://www.teologiromani.com/Info/Cuprins/index.html>, 4 octombrie 2018 .
23. Revoluția de la 1848, https://ro.wikipedia.org/wiki/Revolu%C8%9Bia_de_la_1848, 4 mai 2020.
24. Tratatul dintre Sfântul Scaun și Italia,
http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html, 1 august 2019.

